ئەلتەرناتیڤی چەپ بۆ ژیریی دەستکرد.. ڕزگار ئاکرەیی

پەرەسەندنەکانی ئەم دواییەی ژیریی دەستکرد AI دەرفەتێکی گەورەی بۆ بەکارهێنانەکانی لە بوارە جۆراوجۆرەکاندا کردووە. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەوان نیگەرانیان دروستکردووە سەبارەت بە چۆنیەتی ئاراستەکردنی ئەم تەکنەلۆژیایە. لە ڕوانگەی چەپگەرایی دیجیتاڵی، AI دەتوانێت ئامرازێکی شۆڕشگێڕانە بێت کە یارمەتیدەرە لە دووبارە بنیاتنانەوەی کۆمەڵگا بەرەو دادپەروەری و یەکسانی زیاتر.

ئامانجی ئەم بینینە ئازادکردنی AI لە سنوورەکانی بازاڕی سەرمایەداری و ئاراستەکردنی بۆ خزمەتکردنی هەموو مرۆڤایەتی، گۆڕینی بۆ ئامرازێک بۆ باشترکردنی کوالیتی ژیان، ئازادکردنی خەڵک لە کاری قورسی ڕۆتینی و پەرەپێدانی داهێنانی مرۆڤ لە هەموو بوارەکاندا.

بە یەکەم جار لە مێژوودا، بە کەمترین هەوڵی مرۆڤ پێداویستی زۆرینەی دانیشتوان دابین بکرێت و کاڵا و خزمەتگوزاری و زانیاری بە فراوانی دابین بکرێت، هەندێک جار تەنانەت بە خۆڕایی، بەبێ پشت بەستن بە کرێی چڕ یان پێکهاتەی بیرۆکراتی تەقلیدی. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەم ئەگەرانە سنووردار دەکرێن و بەکاردەهێنرێن بۆ زیادکردنی قازانج، کەمکردنەوەی مووچە و قووڵکردنەوەی هەژموونی چینایەتی و ئایدۆلۆژیا، نەک بۆ ئازادکردنی خەڵک لە چەوساندنەوە.

ئەمڕۆ، AI تەنها ئامرازێکی نوێ نییە لە دەستی سەرمایەدا، بەڵکو لە بنەڕەتەدا ڕەنگدانەوەی گۆڕانێکی چۆنایەتییە لە سروشتی بەرهەمهێنان و خستنەڕووی سنوورە پێکهاتەییەکانی سەرمایەداری. زۆرێک لە ئەپڵیکەیشنەکان و پلاتفۆرمەکانی دیجیتاڵ، لە چاپی سێ ڕەهەندییەوە تا سیستەمی هەرەوەزی، بەرهەمهێنانی ماڵەوە، ئۆتۆماتیکی بەکۆمەڵ و لابردنی نێوەندگیرانی سەرمایەداری لە هەندێک کەرتدا، ئەوە دەسەلمێنن کە کۆمەڵگا ئێستا بە شێوەیەکی کاریگەر خاوەنی ئەو ئامرازانەی هەیە کە دەتوانێت ڕێگە بە ڕێکخستنەوەی سوسیالیستی ئابووری بدات بە شێوەیەکی ئاسۆیی، بەشداربووانە و لەسەر بنەمای کۆمەڵگە.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەم گۆڕانکارییە هێشتا سنووردار و خنکێنراوە لەلایەن پێکهاتە قۆرخکارییەکانەوە کە تەکنەلۆژیا زاڵ دەبێن و ئاراستەی قازانج دەکەن نەک قازانجی کۆمەڵایەتی.

لە بەشەکانی داهاتوودا، دەزانین چۆن دیدگایەکی سۆسیالیستی چەپ،

بەتایبەتی چەپگەری دیجیتاڵی، دەتوانێت ژیریی دەستکرد وەک هێزێکی ئازادیخواز پێناسە بکات کە خزمەت بە بەها مرۆڤایەتی و پێشکەوتووەکان دەکات. هەرچەندە ئەم بیرۆکانە تەنیا چوارچێوەیەک بۆ دیالۆگی بەکۆمەڵ لەناو چەپدا بوون. پێشنیارکردنی بەدیلێکی لەم شێوەیە پێویستی بە گفتوگۆیەکی فراوان هەیە لە نێوان بزووتنەوە چەپ و پێشکەوتووخواز و چالاکوانەکان و تاکەکان لە سەرانسەری جیهاندا.

بە پێشکەشکردنی ئەم بیرۆکانە، ئامانج پێشکەشکردنی چارەسەری ئامادە نییە، بەڵکو کردنەوەی گفتوگۆیە لەسەر ئەولەویاتی بەپەلە. ئەم ئەولەویەتانە دەبێت وەک بانگهێشتێکی کراوە بێت بۆ بەشداریکردن لە گەشەپێدانی دیدێکی چەپی دیجیتاڵی لەسەر بنەمای خاوەندارێتی کۆمەڵی ژیریی دەستکرد بە تایبەتی و تەکنەلۆژیا بە گشتی، لە ڕێگەی هەوڵێکی چەپی جیهانی ڕێکخراو.

1. پەرەپێدانی سیستەمی AI چەپ، بێلایەن و سەرچاوەکراوە.

وەک چارەسەرێکی گونجاو، پەرەپێدانی سیستەمی AI بێلایەن، دیموکراتی و سەرچاوەکراوە یەکێکە لە ستراتیجییە سەرەکییەکان بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هەژموونی دەوڵەت و کۆمپانیا گەورەکان بەسەر AI. ئەم سیستەمانە دەبێت بە شەفافییەت و سەربەخۆیی بەڕێوە ببرێن، تا ئەوپەڕی توانا لە بەرژەوەندییە مۆنۆپۆلی سەرمایەداریەکان دوور بخرێنەوە، بۆ دڵنیابوون لە بەکارهێنانیان لە خزمەتی خەڵکدا.

بەدەستهێنانی ئەمە پێویستی بە هەوڵ و هەماهەنگی هەیە لە نێوان ڕێکخراوە چەپەکان، پێشکەوتووخواز و مافەکانی مرۆڤ لە سەرانسەری جیهاندا، بە داکۆکیکردن و کارکردن بۆ ئەوەی تەکنەلۆژیا بکاتە ئامرازێک کە دیموکراسی، ئازادی و یەکسانی بەهێز بکات لە ژێر داینامیکی دەسەڵاتی چینایەتی ئێستادا.

سیستەمەکانی سەرچاوە کراوە دەرفەتێک بە خەڵک و ڕێکخراوە چەپەکان/پێشکەوتووخواز دەڕەخسێنن بۆ بەشداریکردن لە پەرەپێدانی تەکنەلۆژیا بە شێوەیەک کە ڕەنگدانەوەی بەهاکانیان بێت. تاکەکان یان گرووپەکان دەتوانن دەستیان بە کۆدی سەرچاوە بگات و لە چۆنیەتی کارکردنی سیستەمەکان تێبگەن و ئازادانە دەستکاری بکەن و باشتریان بکەن. ئەم شێوازە دەتوانێت خاوەندارێتی و داهێنانی کۆمەڵ بەهێز بکات، پاڵپشتی شەفافییەت بکات و بەشێک کۆنترۆڵی دەوڵەت و کۆمپانیا قۆرخکارەکان هەڵبوەشێنێتەوە. دەستگەیشتنی گشتی

ئەم سیستەمانە بە پێداچوونەوە هەروەها مەترسی دەستکاریکردنی ئایدۆلۆژی یان ئەجێندای شاراوە کەم دەکاتەوە و وایان لێدەکات زیاتر باوەڕپێکراو و سەربەخۆ بن لە بەرژەوەندییە تەسکەکانی سەرمایەداری.

هەروەها پاسەوانی بە پاراستنی داتا و تایبەتمەندی دابین دەکات. بە چالاککردنی پێداچوونەوە بە کۆدی سەرچاوە، دەتوانرێت لایەنگری شاراوە و دەستکاریکردن کە خزمەت بە بەرژەوەندییەکانی چینی فەرمانڕەوا دەکات بناسرێتەوە.

دروستکردنی شەفافییەت و متمانە بە AI هەنگاوی یەکەمی گرنگە بە گۆڕینی تەکنەلۆژیا بە ئامرازێکی ئازادیخواز.

چارەسەری کۆتایی کە دەبێت لە درێژخایەندا تێبکۆشین لە هەماهەنگی جیهانی نێوان رێکخراوەکانی چەپ و پێشکەوتنخواز و مافەکانی مرۆڤ بە پەرەپێدان و پەرەپێدانی جێگرەوەیەکی چەپ و پێشکەوتووخواز و شەفاف بە AI، دڵنیابوون لەوەی کە تەکنەلۆژیا دەبێتە موڵکی کۆمەڵ، لەژێر چاودێری و ئاراستەی گشتی، هاوتەریب لەگەڵ ڕێزگرتن لە مافەکانی مرۆڤ، یەکسانی، بەها دیموکراسییەکان، و فرەیی ڕۆشنبیری.

لەجیاتی ئەوەی AI ببێتە بواری تایبەت بە دەوڵەتە دەوڵەمەندەکان و کۆمپانیا قۆرخکارەکان، دەبێت ببێتە ئامرازێکی پێشکەوتووخواز و جەماوەری کە یارمەتیدەر بێت بۆ چارەسەرکردنی کێشە جیهانییەکان و ناوخۆییەکانی وەک هەژاری و چەوساندنەوە، بەدەستهێنانی یەکسانی و دادپەروەری، بەهێزکردنی دیموکراسی، چارەسەرکردنی گۆڕانی کەشوهەوا، و پەرەپێدانی سیستەمی تەندروستی و پەروەردەی گشتگیرتر و دادپەروەرانەتر.

بەم شێوەیە ژیریی دەستکرد دەبێتە پڕۆژەیەکی ڕزگاریخوازی جیهانی، دووبارە پێناسەی پەیوەندی نێوان مرۆڤ و تەکنەلۆژیا بەپێی بەها سۆسیالیستییەکان دەکات و دەرگا دەکاتەوە بۆ مۆدێلێکی نوێ کە تێیدا تەکنەلۆژیا لە خزمەتی مرۆڤایەتیدا بێت.

تاوەکو مۆدێلی چەپی پێشکەوتووخوازی AI بەتەواوی بەدی نەهێنرێت، تەکنەلۆژیای ئێستا دەبێت لەژێر چاودێری یاسایی نێودەوڵەتی سەربەخۆ و مافەکانی مرۆڤ بێت بۆ دڵنیابوون لە شەفافییەت و دادپەروەری. ئەم چاودێریکردنە دەتوانێت یارمەتیدەر بێت بۆ کەمکردنەوەی دەستکاریکردنی سەرمایەداری لە تەکنەلۆژیا وەک هەنگاوێکی سەرەتایی بۆ دووبارە ئاراستەکردنی بۆ خزمەتی خەڵک لە ژێر پاسەوانی گونجاودا.

2. ئامرازێک بۆ بەدیهێنانی دادپەروەری کۆمەڵایەتی و برەودان بە یەکسانی لە بازاڕی کاردا

ژیریی دەستکرد، ئەگەر لە چاویلکەی پێشکەوتووخواز، سۆسیالیست-چەپەوە ئاراستە بکرێت، دەتوانێت ببێتە ئامرازێکی بەهێز بۆ ئازادکردنی مرۆڤایەتی و بەدەستهێنانی دادپەروەری کۆمەڵایەتی، لە ڕێگەی شیکردنەوەی کێشە کۆمەڵایەتییە ئاڵۆزەکان و دابینکردنی چارەسەری کاریگەر بۆ کەمکردنەوەی نایەکسانی ئابووری و چەوساندنەوەی چینایەتی. بەڵام بەدەستهێنانی ئەم ئامانجە ئۆتۆماتیکی نییە. پێویستی بە ئاراستەکردنی میکانیزمەکان و تواناکانی هەیە بۆ چارەسەرکردنی هۆکارە بنەڕەتییەکانی هەژاری و بێکاری و نەبوونی خزمەتگوزارییە سەرەتاییەکان و جیاکاری کۆمەڵایەتی بە ئەوەی بتوانێت بەڕاستی خزمەتی خەڵک بکات.

AI هەروەها دەتوانێت یارمەتیدەر بێت لە چاودێریکردنی ئەم جیاوازیانە لە ڕێگەی سیستەمی پێشکەوتووی شیکردنەوەی داتا، ڕێگە بە دیاریکردنی گروپە هەژارەکان دەدات و سیاسەتی دادپەروەرانە ئاراستە دەکات بۆ ڕاستکردنەوەی ناهاوسەنگیی پێکهاتەیی لە دابەشکردنی سامان و خزمەتگوزاری.

لەم چوارچێوەیەدا، حکومەتە پێشکەوتووەکان و دامەزراوە چەپەکان دەتوانن ئەم تەکنەلۆژیایانە بەکار بهێنن بۆ داڕشتنی پرۆگرامەکانی ئابووری و کۆمەڵایەتی دادپەروەرانەتر و سیستماتیکتر، بە بەکارهێنانی مۆدێلی داتای ورد بۆ دیاریکردنی پێداویستییە ڕاستەقینەکانی کۆمەڵگە پەراوێزخراوەکان، بەم شێوەیە دەرفەتی یەکسان و کەمکردنەوەی نایەکسانی چینایەتی و بەدەستهێنانی بەرزترین ئاستی دادپەروەری کۆمەڵایەتی.

بەدیلی چەپ بۆ AI جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە بیکات بە ئامرازێک بۆ ئازادکردنی خەڵک لە کاری ماندووکەر و دووبارە، لە هەمان کاتدا دەستەبەرکردنی دابینکردنی کاری شکۆمەند و جێگیر بە مووچەی یەکسان. بەکارهێنانی دادپەروەرانەی ئۆتۆماتیک دەتوانێ کاتژمێرەکانی کارکردن کەم بکاتەوە و کاتی زیاتر بدات بە تاکەکان بۆ گەشەی کەسایەتی، بەشداری کۆمەڵگە، و چێژ وەرگرتن لە ژیان، لەجیاتی ئەوەی لە بازنەی چەوساندنەوەی چەی سەرمایەداریدا گیریان خوارد بێت.

لەم مۆدێلەدا، بازاڕی کار دەبێتە فەزایەکی دادپەروەرانەتر و ئازادتر، جیاکاری لەسەر بنەمای جێندەر، ڕەگەزی، ئایین و تەمەن لە ڕێگەی سیستەمی هەڵسەنگاندن لەسەر بنەمای

لەهاتوویی و شارەزایی، سەربەخۆ لە لایەنگری کەمایەتی یان ئایدۆلۆژی. دەبێتە میکانیزمێک بۆ دەستەبەرکردنی دەرفەتی یەکسان بۆ هەمووان، لەگەڵ ژینگەیەکی کار کە خۆشگوزەرانی کرێکارانی دەستی و ڕۆشنبیری وەک یەک باشتر دەکات.

سەرەڕای ئەوەش، AI دەتوانێت ئامرازێکی بەهێز بێت بۆ پاڵپشتیکردنی ڕێکخستنی کرێکاران و چالاکی سەندیکا، لە ڕێگەی پەرەپێدانی ئەپڵیکەیشنەکان کە یارمەتی کرێکاران دەدات سەندیکای دیجیتاڵی دروست بکەن، تۆڕی هاوسۆزی دروست بکەن، توانایان بۆ دانوستان لەگەڵ خاوەنکارەکان بەهێز بکەن، داوای مافەکانیان بکەن و هەلومەرجی کارکردن باشتر بکەن.

لە کۆتاییدا، AI دەتوانرێت بۆ پەرەپێدانی پرۆگرام بەکار بهێنرێت کە توانای دزەکردنی ناوەندەکانی بەرهەمهێنان و سەپاندنی مانگرتنی دیجیتاڵی هەیە، بە تێکدانی سیستەمی بەرهەمهێنان لەناو کۆمپانیاکان یان دامەزراوە حکومییەکان کە مافی کرێکاران پێشێل دەکەن یان چالاکی سەندیکاکان قەدەغە دەکەن. لە ڕژێمە دیکتاتۆرەکاندا کە کرێکاران لە مافی ڕێکخستن و مانگرتن بێبەش دەکەن، ئەمە دەبێتە دوایین چارەسەر بۆ ناچارکردنی ئەو قەوارانە بۆ پێدانی مافی زیاتر بە هێزی کارەکانیان.

3. **ژیریی دەستکرد وەک ئامرازێکی پراکتیکی بۆ ئازادی زانستی و بەهێزکردنی داهێنان**

لەجیاتی ڕێگەدان بە ژیریی دەستکرد بۆ لاوازکردنی تواناکانی مرۆڤ و بەرهەمهێنانی نەوەیەک کە زۆر پشت بە تەکنەلۆژیا دەبەستێت، دەتوانرێت ئاراستەی بکرێت بۆ ئەوەی ببێتە ئامرازێک بۆ ئازادی زانستی و پەرەپێدانی داهێنان. AI نابێت بە تەواوی جێگەی بیرکردنەوەی مرۆڤ بگرێتەوە، بەڵکو دەبێت یارمەتیدەر بێت لە فراوانکردنی تواناکانی مرۆڤ، توانای دەستگەیشتن بە ئامرازەکانی زانیاری پێشکەوتوو و ئازادکردنی کات لە ئەرکە ڕۆتینییەکان، بەم شێوەیە ڕێگە بە خەڵک دەدات تەرکیز لەسەر داهێنان و کاری داهێنەرانە بکەن.

لەجیاتی بەهێزکردنی پشت بەستن و زۆر پشتبەستن، بە تۆڕی ئالوودەبوونی دیجیتاڵیشەوە، AI دەتوانرێت بۆ یارمەتیدان دیزاین بکرێت نەک جێگرتنەوەی توانای مرۆڤ. دەتوانرێت سیستەمی AI سەرچاوە کراوەی پێشکەوتوو پەرەپێبدرێت بۆ هاندانی بیرکردنەوەی ڕەخنەیی و داهێنەرانە، هانی بەکارهێنەران دەدات بۆ سەربەخۆیی زانیاری بدۆزنەوە بۆ هاندانی پرسیاری شیکاری نەک تەنها پێشکەشکردنی وەڵامی

ئامادە. ئەم سیستەمانە دەتوانن بیرۆکەی توێژینەوەی پێشنیار بکەن، داتا شیبکەنەوە بە پشتگیری کردنی هۆکاری استنتاجی، و هاندانی بەکارهێنەران بە دروستکردنی بیری ڕەسەن، نەک بەکارهێنانی پاسیڤی زانیاری.

بەدیلی چەپ هانی بەکارهێنانی AI دەدات بە بەهێزکردنی توێژینەوەی زانستی هاوبەش لە ڕێگەی ئاسانکردنی ئامرازەکانی شیکردنەوەی داتای گەورە بۆ زانایان و توێژەرانی سەربەخۆ. ئەمە دەتوانێت داهێنانی زانستی لە بوارەکانی وەک پزیشکی، چارەسەری نەخۆشییە درێژخایەنەکان، و دەگمەنەکان، کۆمەڵناسی، وزەی نوێبووەوە، پاراستنی ژینگە و شتی تر خێراتر بکات.

دەتوانرێت پڕۆژەی هاوبەشی AI دابمەزرێنرێت بۆ بەشداری کرێکاران، ژنان، ئەندازیاران، توێژەران و چالاکوانانی کۆمەڵایەتی، دڵنیابوون لەوەی کە تەکنەلۆژیا لە خزمەتی بەرژەوەندی گشتی بەکار دەهێنرێت. زۆر گرنگە تەکنەلۆژیای AI وەک خزمەتگوزاری گشتی تەواو بەخۆڕایی دابین بکرێت، کە دەستگەیشتن بە هەموو تایبەتمەندیەکان، سەرەتایی و پێشکەوتوو، کە پاڵپشتی داهێنان دەکات لە هەموو بوارەکاندا، بەبێ باری تێچوونی زۆر.

4. **چاودێری کۆمەڵگا لەسەر ژیریی دەستکرد**

بەدیلی چەپ بە هەوڵ دەدات چاودێری شەفاف و دیموکراتی کۆمەڵگا بەسەر تەکنەلۆژیا، بەتایبەتی ژیریی دەستکرد، بسەپێنێت بە دڵنیابوون لەوەی بەکارهێنانی دادپەروەرانە و دادپەروەرانە. چاودێریکردنی کاریگەر پێویستی بە دووبارە دابەشکردنەوەی هێزی دیجیتاڵی هەیە بۆ ئەوەی تەکنەلۆژیا ببێتە خاوەندارێتی کۆمەڵایەتی و بە خزمەتکردنی خەڵک بەکار بهێنرێت، نەک لەلایەن کۆمپانیا گەورەکانەوە قۆرخ بکرێت.

ئەمە پێویستی بە دروستکردنی دامەزراوە و پلاتفۆرمی بەشداربوو هەیە کە ڕێگە بە خەڵک دەدات لێکۆڵینەوە لە چۆنیەتی دیزاین و جێبەجێکردنی ئەلگۆریتمەکان بکات و شەفافیەت بەرز بکاتەوە و بەکارهێنەران تێبگەن کە ئەم تەکنەلۆژیایانە چۆن کاریگەری لەسەر ژیانی ڕۆژانەیان هەیە. دەزگاکانی چاودێری جەماوەری دەبێت لەسەر ئاستی ناوخۆیی و نێودەوڵەتی دابمەزرێنرێن، لەوانە نوێنەرایەتی فراوانی کرێکاران، ئەکادیمیەکان، داکۆکیکارانی مافەکانی مرۆڤ و شارەزایانی تەکنیکی، بۆ دڵنیابوون لە بێلایەنی و دادپەروەری لە پەرەپێدان و بڵاوکردنەوەی سیستەمەکانی AI.

سەرەڕای ئەوەش، یاسا و ڕێنمایی ناچار دەبێت پێشکەش بکرێت

کە داوا لە پەرەپێدەران بکات بەهاکانی دادپەروەری و یەکسانی لە قۆناغی دیزایندا جێگیر بکەن، لەگەڵ پێداچوونەوەیەکی زۆرەملێ کۆمەڵگا پێش ئەوەی هەر سیستەمێک بە بازاڕ بکرێت.
گەشەپێدەران دەبێت ناچار بن هەر سیستەمێکی لایەنگری کە زیانی کۆمەڵایەتی لێدەکەوێتەوە بگۆڕن یان بوەستێنن، وە نابێت هیچ تەکنەلۆژیایەک بەبێ پێداچوونەوەیەکی ورد بە دەنیابوون لەوەی کاریگەری نەرێنی لەسەر گروپە پەراوێزخراوەکان نابێت یان نایەکسانی چینایەتی بەهێز ناکات.
سەرەڕای ئەوەش، دەزگاکانی چاودێری دەبێت دەسەڵاتی ڕاستەقینەیان پێبدرێت بە پێداچوونەوە بە بەردەوامی ئەلگۆریتمەکان و چاودێریکردنی لایەنگیرییە چەسپێنراوەکان کە لەوانەیە ببێتە هۆی جیاکاری یان چەوساندنەوە. هەروەها دەبێت ئەم دەزگایانە دەسەڵاتی سەپاندنی ستانداردی یاساییان هەبێت بۆ ڕێگریکردن لە بەکارهێنانی AI وەک ئامرازێک بۆ بەردەوامی نایەکسانی یان زاڵبوونی چینایەتی.

5. **دووبارە بنیاتنانەوەی بەرهەمهێنان و دابەشکردن بۆ بەکارهێنانی ژیریی دەستکرد**

دووبارە ڕێکخستنەوەی بەرهەمهێنان و دابەشکردن کۆڵەکەیەکی سەرەکی تێڕوانینی چەپەکانە بۆ AI. ئەم تەکنەلۆژیایە دەتوانرێت بۆ بنیاتنانی سیستەمی پلاندانانی ناوەندیی دیموکراتی لەسەر بنەمای داتای دروست و پرەنسیپە سۆسیالیستییەکان بەکار بهێنرێت، کە ڕێگە دەدات سەرچاوەکان بە شێوەیەکی کاریگەر تەرخان بکرێن بۆ دابینکردنی پێداویستییە ڕاستەقینەکانی کۆمەڵگا بە ئامانجی بەدەستهێنانی ئەوپەڕی دادپەروەری کۆمەڵایەتی.
ئەم سیستەمانە پشت بە شیکردنەوەی ورد بە خواست و بەکارهێنان دەبەستن، توانای بەرهەمهێنانی کاڵا و خزمەتگوزاری پێویست لەسەر بنەمای پێداویستی ڕاستەقینە و دوورکەوتنەوە لە زیادەڕۆیی بەرهەمهێنان کە تایبەتمەندی سیستەمی سەرمایەداری دەکات. سیستەمێکی سۆسیالیستی دیموکراتی کە بە AI بەڕێوە دەچێت، دەتوانێت هاوسەنگییەک لەنێوان بەرهەمهێنان و بەکارهێنان بەدەست بهێنێت و سەرچاوەکان بە دادپەروەرانە دابەش بکاتەوە بۆ زیادکردنی سوودەکانی تواناکانی بەردەست.
AI دەتوانێت ڕۆڵێکی گرنگ بگێڕێت لە دووبارە داڕشتنەوەی

زنجیرەی دابینکردن بە کەمکردنەوەی بەفیڕۆدان، ئاراستەکردنی بەرهەمهێنان بەرەو ئەو ناوچانەی کە زۆر خزمەتیان پێنەکراوە، و پەرەپێدانی بەردەوامی ژینگەیی بە کەمکردنەوەی بەکارهێنانی وزە و ماددە خاوەکان. سیستەمە لۆجیستییە زیرەکەکان دەتوانن یارمەتیدەر بن لە دابەشکردنی کاڵا و خزمەتگوزارییەکان بەشێوەیەکی کاراتر و دیاریکردنی باشترین ڕێگا بۆ کەمکردنەوەی دەردانی کاربۆن، دەستەبەرکردنی دەستگەیشتنی دادپەروەرانە بەبێ دەستکاریکردنی بازاڕ یان کۆنترۆڵی قۆرخکاری.

لەگەڵ ئەوەشدا، AI دەتوانێت شەفافییەت لە بەرهەمهێنان و دابەشکردندا بەهێز بکات بۆ بەدواداچوونی چۆنیەتی تەرخانکردنی سەرچاوەکان و دڵنیابوون لەوەی لەگەڵ ئەولەویاتی کۆمەڵگادا هاوتەریب دەبن.

AI هەروەها توانای شۆڕشی بەرهەمهێنانی هەرەوەزی و کۆمەڵایەتی هەیە. دەتوانێت هاوکاری و پڕۆژەکانی کۆمەڵگە بەهێز بکات بە بەکارهێنانی تەکنەلۆژیای زیرەکانە کە کارایی کارکردن باشتر دەکات، تێچووی کەمتر دەکاتەوە و دابەشکردنی دادپەروەرانەی سەرچاوەکان لەنێوان ئەندامانـدا دەستەبەر دەکات. لەم چوارچێوەیەدا، تەکنەلۆژیا دەبێتە ئامرازێک بۆ بنیاتنانی ئابووری هاوپشتی، یارمەتیدانی کۆمەڵگە هەژارەکان بۆ بەدەستهێنانی سەربەخۆیی ئابووری و سیاسی لە ڕێگەی بەرهەمهێنانی هاوبەش و دابەشکردنی دادپەروەرانەی سەرچاوە بەردەستەکان، ئازاد لە چنگی سەرمایەی مۆنۆپۆلی.

6. ژیریی دەستکرد بە دادپەروەری جێندەر

هێزە چەپەکان، فێمینیستەکان و مافەکانی مرۆڤ دەبێت چالاکانە کار بکەن بۆ دیزاین و پەرەپێدانی سیستەمەکانی AI کە دادپەروەری جێندەر بەرز دەکاتەوە و پشتگیری یەکسانی تەواو دەکات. بۆ بەدەستهێنانی ئەم ئامانجە، پێویستە نوێنەرایەتی هاوسەنگ بۆ ژنان لە تیمەکانی پەرەپێدانی تەکنەلۆژیا هەبێت، یارمەتیدەر بێت بۆ کەمکردنەوەی لایەنگری جێندەر کە لە ئەلگۆریتمەکاندا جێگیر کراوە. هەروەها دەبێت فشار هەبێت بۆ سەپاندنی ئەو سیاسەتانەی کە هەمەچەشنی جێندەر لە هەموو قۆناغ و ئاستەکانی دیزاین و پەرەپێدانی AI دەسەپێنێت، بە ئامانجی هەڵوەشاندنەوەی زاڵبوونی پیاوان لە بوارەکەدا.

سەرەڕای ئەوەش، ئەلگۆریتمەکان دەبێت لەسەر داتای گشتگیر و هەمەجۆر ڕاهێنرێن کە ئەزموون و ڕۆڵی ژنان بە شێوەیەکی تەواو و ناکۆکێشەیی ڕەنگ دەداتەوە. ئەمە یارمەتیدەر دەبێت

بۆ شکاندنی قاڵبی ڕەگەزی نەریتی کە لەلایەن پێکهاتەی پیاوسالاریەوە بەهێز دەکرێت. پێویستە حکومەتەکان فشار بخەنە سەر یاسایەک کە داوا لە کۆمپانیاکان دەکات ڕاپۆرتی شەفاف لەسەر جیاوازی جێندەر لە تیمەکانی تەکنەلۆژیا و پرۆگرامەکانیاندا بڵاو بکەنەوە.

پێوانەی هەڵسەنگاندن دەبێت بگۆڕێت بۆ جەختکردنەوە لەسەر “یەکسانی جێندەر” لە ئەدای سیستەمدا نەک تەنها کارایی تەکنیکی.

هەروەها دەتوانرێت AI بۆ پشتگیری کێشەکانی ژنان و پەرەپێدانی یەکسانی جێندەر بەکار بهێنرێت لە ڕێگەی پەرەپێدانی سیستەمی شیکاری پێشکەوتوو کە جیاکاری لە شوێنی کار دەدۆزێتەوە. هەروەها دەتوانێت پشتگیری ئەو سیاسەتانە بکات کە مافەکانی ژنان لە پەروەردە، چاودێری تەندروستی و گرتنەخۆی ئابووری و سیاسی بەهێز دەکەن. سەرەڕای ئەوەش، تەکنەلۆژیای AI دەتوانرێت بۆ شیکردنەوەی جیاوازی مووچەی جێندەر لە ڕێگەی سیستەمی زیرەکی ڕاهێنراو لەسەر داتای بازاڕی کار بەکار بهێنرێت، یارمەتیدەر دەبێت بۆ گەشەپێدانی سیاسەتی دادپەروەرانت□ر کە دادپەروەری مووچە و یەکسانی جێندەر بەدەست دەهێنێت.

ڕێکخراوەکانی چەپ و فێمینیست و مافەکانی مر□ق د□بێت گوتارێک وەربگرن کە تەکنەلۆژیا وەک ئامرازێکی ئازادیخواز بۆ یەکسانی جێندەر پێناسە بکات، نەک جیاوازی بەرهه□م بهێنێت. ئەمە بریتییە لە بەرەنگاربوونەوەی کڵێشەی بەستراو بە سیستەمی خزمەتگوزاری و دەنگ و پەرەپێدانی یاریدەدەری زیرەک کە ڕەنگدانەوەی بەها پێشکەوتووەکانی وەک دادپەروەری و یەکسانی، دانانی ب□ ژنان وەک هاوبەشێکی تەواو و یەکسان لە بنیاتنانی کۆمەڵگادا.

لەگەڵ ئەوەشدا، زمانی پیاوسالار دەبێت لە سیستەمەکانی AI لاببرێت و زمانی بێلایەنی جێندەر پەرە پێبدرێت بۆ یارمەتیدان لە هەڵوەشاندنەوەی لایەنگری ڕەگەزی. ئەمە دەتوانرێت بە دیزاینکردنی ئەلگۆریتمەکان بەدەست بهێنرێت لەسەر بنەمای داتای زمانەوانی گشتگیر و هەمەجۆر کە ڕەنگدانەوەی کڵێشەی ڕەگەزی تەقلیدی نییە.

ئامرازەکانی AI هەروەها دەتوانرێت پەرە پێبدرێت بۆ پێداچوونەوە بە دەقەکان و شیکردنەوەی گفتوگۆ بۆ نەهێشتنی جیاکاری زمانەوانی یان ڕەگەزی، یارمەتیدەر دەبێت بۆ دووبارە شێوەکردنی زمانی سیستەمە زیرەکەکان بۆ گشتگیرتر و

دادپەروەرانەتر، و بەرزکردنەوەی ڕێز و یەکسانی لە دەربڕین و پەیوەندیدا.

ئەم جۆرە ڕێوشوێنانە یارمەتیدەر دەبن بۆ بنیاتنانی دیدگایەکی جێگەرەوە کە پەیوەندی نێوان AI و دادپەروەری جەندەر دووبارە پێناسە دەکاتەوە، کە تێیدا تەکنەلۆژیا دەبێتە ئامرازێکی کاریگەر بۆ بەهێزکردن و ئازادی، و پشتگیری یەکسانی و دادپەروەری تەواوی جەندەر دەکات.

7. **ژیریی دەستکرد وەک ئامرازێک بۆ بەرەوپێشبردنی مافەکانی مرۆڤ**

ژیریی دەستکرد دەبێت ببێتە ئامرازێک بۆ پاراستن و بەرەوپێشبردنی مافەکانی مرۆڤ، نەک بۆ سنووردارکردن یان پێشێلکردنیان. بۆ بەدەستهێنانی ئەم ئامانجە، پێویستە دەستپێشخەری چەپی پێشکەوتووخواز بگیرێتەبەر بۆ دڵنیابوون لە شەفافییەت و چاودێری و بەکارهێنانی AI بە شێوەیەک کە دادپەروەری و یەکسانی بەرز بکاتەوە، لەجیاتی ئەوەی لەلایەن ڕژێمە دیکتاتۆرەکان و کۆمپانیا گەورەکانەوە بۆ چاودێریکردنی تاکەکان و سەرکوتکردنی ئازادییەکان بەکار بهێنرێت.

پێویستە چوارچێوەی یاسایی ناوخۆیی و نێودەوڵەتی توند دابمەزرێنرێت بۆ بە تاوان ناساندنی بەکارهێنانی AI لە پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ، چ لە ڕێگەی چاودێریکردن، بە ئامانجگرتنی بەرهەڵستکاران و چالاکوانان، یان سانسۆری دیجیتاڵی کە دەبێتە هۆی دەستگیرکردنی دیجیتاڵی و کوشتنی دیجیتاڵی و سنووردارکردنی ئازادی ڕادەربڕین.

هەروەها کاربەرنامەکانی AI دەبێت ڕێز لە بنەماکانی دادپەروەری و مافە بنچینەییەکانی مرۆڤ بگرن کە لە دەستوورە نێودەوڵەتییەکاندا هاتووە. ئەپڵیکەیشنەکانی AI لەسەر بنەمای ئاسایش دەبێت لەژێر پێداچوونەوەیەکی دادوەری سەربەخۆدا بن، لەگەڵ ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی بەشداری بکەن لە هەڵسەنگاندنی ئەو مەترسیانەی ئەم سیستەمانە بۆ ئازادییەکان دروست دەکەن. پێویستە تۆڕی هاوپشتی جیهانی پێکبهێنرێت بۆ چاودێریکردنی پێشێلکارییەکانی مافەکانی مرۆڤ و بایکۆتکردنی ئەو کۆمپانیایانەی تەکنەلۆژیای چاودێری بە ڕژێمە دیکتاتۆرەکان دەفرۆشن و بیانخەنە لیستی ڕەشی نێودەوڵەتی.

بە دڵنیابوون لە بەرپرسیارێتی، سیستەم و پرۆگرامەکانی AI سەرچاوە کراوە دەبێت لەلایەن دامەزراوە سەربەخۆکان کە لە

نوێنەرانی کۆمەڵگەی مەدەنی و مافەکانی مر□ق پ□ک هاتوون، پەرە پێبدرێت و بەڕێوە ببرێن، لەگەڵ چاودێری دیموکراتی بۆ ڕێگریکردن لە خراپ بەکارهێنان لەلایەن حکومەتەکان، کۆمپانیا قۆرخکارەکان، یان ڕژێمە دیکتاتۆرەکان. ئەم سیستەمانە دەتوانرێت بۆ پاراستنی مافەکانی مر□ق ب□کار بھێنرێن لە ڕێگەی ئاشکراکردنی پێشێلکارییەکان، چاودێریکردنی ئەدای حکومەت و شیکردنەوەی داتاکان بۆ ئاشکراکردنی کردارە سەرکوتکەرەکان.

بەهێزکردنی ڕۆڵی رێکخراوەکانی چەپ، پێشکەوتنخواز و مافەکانی مر□ق ل□ چاودێریکردنی بەکارهێنانی AI زۆر گرنگە. دەتوانرێت هاوپەیمانی نێودەوڵەتی پێکبهێنرێت بۆ فشار خستنە سەر بەکارهێنانی ئەم تەکنەلۆژیایە بۆ زال□بوون و سەرکوتکردنی دیجیتاڵی.

AI هەروەها دەتوانێت ئامرازێکی کاریگەر بێت بۆ بەرەنگاربوونەوەی چاودێری دیجیتاڵی لە ڕێگەی پشتیوانیکردن لە پەرەپێدانی تەکنەلۆژیای نهێنی و پەیوەندی پارێزراو بۆ پاراستنی چالاکوانان و بەرهەڵستکاران، هەروەها چاودێریکردنی حکومەتە دیکتاتۆرەکان و ئاشکراکردنی پێشێلکارییەکانی مافەکانی مر□ق.

هەروەها بەرزکردنەوەی هۆشیاری گشتی سەبارەت بە مەترسییەکانی چاودێری و کۆنتڕۆڵی دیجیتاڵی زۆر گرنگە، لەگەڵ دەرکردنی یاسای ناوخۆیی و نێودەوڵەتی بۆ ڕێگریکردن لە پێشێلکردنی تایبەتمەندی و دابینکردنی ئامرازێک بۆ یارمەتیدانی تاکەکان بۆ پاراستنی داتاکانیان و دەستەبەرکردنی ئازادی ڕادەربڕین لە بۆشاییە دیجیتاڵییەکاندا.

8. بەرەو بەدیلێکی ژینگەیی سۆسیالیستی بۆ ژیریی دەستکرد

ژیریی دەستکرد دەبێت بەرەو پاراستنی ژینگە بگۆڕدرێت، ئامانجێک کە تەنها لە چوارچێوەیەکی سۆسیالیستی دا بەدی دێت کە پەیوەندی نێوان تەکنەلۆژیا و سروشت دووبارە پێناسە دەکاتەوە، دوور لە لۆژیکی بازاڕی سەرمایەداری کە ئێستا پەرەی سەندووە.

جێگرەوەیەکی چەپ بۆ AI دەبێت هەوڵ بدات تەکنەلۆژیا لە کۆنتڕۆڵی سەرمایەداری ئازاد بکات و بیکاتە ئامرازێک بۆ بەڕێوەبردنی سەرچاوەکان بە شێوەیەکی دیموکراتی و کۆمەڵایەتی. بەکارهێنانەکانی دەبێت بۆ بەرەنگاربوونەوەی گۆڕانی کەشوهەوا، کەمکردنەوەی کاریگەری ژینگەیی

بەرهەمهێنان و دەستەبەرکردنی دابەشکردنی دادپەروەرانەی سەرچاوەکان خزمەت بکات، لەجیاتی بەهێزکردنی مۆدێلی سەرمایەداری بەرهەمهێنانی بێسنوور کە هاوسەنگی ژینگەیی تێکدەشکێنێت.

لە مۆدێلی چەپدا، AI وەک میکانیزمێک بۆ پلاندانانی ئابووری هۆشیارانە خزمەت دەکات. توانای شیکاری بەکاردەهێنرێت بۆ ڕێکخستنی بەرهەمهێنان لەگەڵ پێداویستییە ڕاستەقینەکانی کۆمەڵگا، نەک خواستی بازاڕ و کێبڕکێ، کە بەردەوام پەرەسەندن بەڕێوە دەبات. لە ڕێگەی بەڕێوەبردنی پێشکەوتووی AI، دەتوانرێت سەرچاوەکان بەشێوەیەکی کاریگەرتر بەکار بهێنرێن، بەفیڕۆدان کەمبکرێتەوە، و پەرەپێدانی تەکنەلۆژیا ئاراستەی چارەسەری ژینگەیی قووڵ بکرێت، وەک باشترکردنی سیستەمەکانی وزەی نوێبووەوە، بەڕێوەبردنی بەردەوامی ئاو و کەمکردنەوەی گازەکان لە کەرتەکانی پیشەسازی.

پێویستە AI لەو پرۆژانەدا قەدەغە بکرێت کە زیان بە ژینگە دەگەیەنن و هەر تەکنەلۆژیایەکی AI دەبێت پێش پەسەندکردنی کاریگەری ژینگەیی هەڵسەنگاندنی بۆ بکرێت. پێویستە سیستەمی چاودێری زیرەک دروست بکرێت بۆ دڵنیابوون لە پابەندبوونی کۆمپانیاکان بە ستانداردە ژینگەییەکان، لەگەڵ چاودێریکردنی جەماوەری سیاسەتەکانی پەرەپێدانی تەکنەلۆژیا بۆ ڕێگریکردن لە بەکارهێنانی سەرچاوە وێرانکەرەکان.

کۆتاییهێنان بە هەژموونی دەوڵەتە بەهێزەکان و کۆمپانیا قۆرخکارەکان بەسەر تەکنەلۆژیا تەنها دووبارە دابەشکردنەوەی سوودەکانی نییە، بەڵکو پێناسەکردنەوەی ئەولەویەتەکانیەتی. پێویستە تەکنەلۆژیا بەرەو دەستپێشخەری ژینگەیی ستراتیژی بگۆڕدرێت کە خزمەت بە کۆمەڵگا و هەسارەکە دەکات، نەک بەرژەوەندییەکانی کۆمپانیاکان.

تەکنەلۆژیای سەرمایەداری بە شێوەی ئێستای خۆی قەیرانی ژینگەیی چارەسەر ناکات، بەڵکو خراپتری دەکات. بەڵام لە چوارچێوەی سۆسیالیستیدا دەتوانرێت تەکنەلۆژیا ببێتە ئامرازێکی بەهێز بۆ پاراستنی سەرچاوە سروشتییەکان و بنیاتنانی ئابووری لەسەر بنەمای دادپەروەری ژینگەیی نەک مرۆڤ و ئیکۆلۆژی.

لە کاتێکدا هەندێک چاکسازی لە سەرمایەداریدا دەکرێت وەک یاسای ژینگەیی و یاسای سەوز، بەڵام ئەزموون سنوورداریییەکان و نەتوانینی گۆڕانکاری بنەڕەتی نیشان دەدات.

چارەسەری بنەڕەتی پێویستی بە گۆڕانێکی ڕیشەیی هەیە لە

پ□یو□ندی ن□وان ت□کن□ل□ژیا و ک□م□□گا، ک□ ت□یدا ه□موو ت□کن□ل□ژیا و سیست□م□کانی AI ملک□چی ستانداردی دیموکراسی و ژینگ□یی توندن ک□ ئ□ول□وی□تی پاراستنی ژینگ□ د□د□ن.

ئ□م□ ه□رو□ها پ□ر□پ□دانی سیست□می زیر□ک د□گ□ر□ت□و□ ک□ زیاد□□□یی وز□ ک□م د□کات□و□ و پشت ب□ستن ب□ وز□ی نو□بوون□و□ ب□رز د□کات□و□، د□نیایی د□دات ک□ ت□کن□ل□ژیا خزم□تی ک□م□□گا و ژینگ□ د□کات.

9. **ژیریی د□ستکرد ب□ ئاشتی و چ□ک دام□ین**

پ□ویست□ AI و□ک ئامراز□ک ب□ ب□ر□وپ□شبردنی ئاشتی جیهانی ئاراست□ بکر□ت□و□ ن□ک و□ک چ□ک□کی ج□نگ و و□رانکاری. ب□ ب□د□ستهینانی ئ□م ئامانج□، پ□ویست□ سیاس□تی ن□ود□و□□تی بگیر□ت□ب□ر ک□ پ□ر□پ□دان و ب□کارهینانی AI ل□ چ□ک□کاندا ق□د□غ□ بکات، ب□تایب□تی سیست□م□ س□رب□خ□کان ک□ ب□ب□ د□ست□و□ردانی □استی□وخ□ی مر□ڤ کار د□ک□ن، چونک□ ئ□مان□ ه□□□ش□ی□کی ب□ و□ن□ن ب□ ئاشتی جیهان و ه□زموونی زلهیز□ س□ربازیی□کان ب□ه□ز د□ک□ن.

بزووتن□و□ چ□پ و پ□شک□وتووخواز□کان د□توانن د□ستپ□شخ□ری جیهانی بک□ن ب□ فشار خستن□ س□ر حکوم□ت و دام□زراو□ ن□ود□و□□تیی□کان ب□ د□رکردنی یاسای□کی □وون و توند ب□ ق□د□غ□کردنی پ□ر□پ□دانی س□ربازی AI. ئ□م ت□کن□ل□ژیای□ د□توانر□ت ب□کار بهینر□ت ب□ شیکردن□و□ی ململان□کانی ئ□ستا، ل□ک□□ین□و□ ل□ ه□کار□ بن□□□تیی□کانی ج□نگ و پ□شنیارکردنی چار□س□ر□کان ب□ چار□س□رکردنی ئ□و ه□کاران□.

AI ه□رو□ها د□توان□ت هاوکاری ن□ود□و□□تی ب□ه□ز بکات ل□ □□گ□ی پلاتف□رم□کان□و□ ک□ دیال□گی ن□وان گ□لان پ□ر□ پ□د□دات و دیپل□ماسی و چار□س□ری ئاشتیخوازان□ پ□ر□ پ□د□دات.

س□ر□□ای ئ□و□ش، AI د□ب□ت ب□ د□کیم□نت کردنی تاوان□کانی ج□نگ و پ□ش□لکردنی ماف□کانی مر□ڤ ب□کار بهینر□ت و رژ□م□ دیکتات□ر□کان، د□و□□تان و ک□مپانیا گ□ور□کان ب□رپرسیار بن ل□ س□ربازیکردنی ت□کن□ل□ژیا و ب□کارهینانی ب□ ج□نگ.

بزووتن□و□ چ□پ□کان، گروپ□کانی داک□کیکار ل□ ئاشتی، و ر□کخراو□کانی دژ□ ج□نگ □□□ی س□ر□کیان ه□ی□ ل□ ب□رزکردن□و□ی ه□شیاری خ□□ک س□بار□ت ب□ م□ترسی□کانی میلیتاریزاسیون AI ل□ □□گ□ی ه□□م□تی پ□رو□رد□یی، میدیای پ□شک□وتووخواز و چالاکی ل□س□ر ز□وی، ب□ ئاشکراکردنی پ□یو□ندیی□کانی ن□وان س□رمای□داری و ج□نگ و کا□اکردنی و□رانکاری.

بەهێزکردنی جەماوەر بە بەرگری کردن لە سەربازیکردنی تەکنەلۆژیا مانای بنیاتنانی بزووتنەوەیەکی بەرگری جیهانی کە بتوانێت فشار بخاتە سەر حکومەت و دامەزراوەکان بۆ کۆتایی هێنان بەم بەکارهێنانی نامرۆڤانە و تاوانکارانەی تەکنەلۆژیا بە گشتی و ژیریی دەستکرد بە تایبەتی.

10. **ژیریی دەستکرد بۆ پشتیوانیکردنی دێموکراسی و بەشداری جەماوەری**

پێویستە AI لە ئامرازێک بگۆڕدرێت کە یارمەتی داخورانی دیموکراسی دەدات بۆ ئامرازێک کە بەهێزی دەکات و بەرەو پێشی دەبات. تەکنەلۆژیا دەبێت خەڵک بەهێز بکات، بەشداری سیاسی لەسەر بنەمای یەکسانی بەهێز بکات، و شەفافیەت و دەستپاکی لە پرۆسەی دیموکراسیدا مسۆگەر بکات.

AI دەتوانرێت بۆ پەرەپێدانی پلاتفۆرمی دیجیتاڵی پارێزراو و شەفاف بۆ دیالۆگ و دەنگدان بەکار بهێنرێت، کە ڕێگە بە هاوڵاتیان دەدات بیروڕای خۆیان دەربڕن و ڕاستەوخۆ و کاریگەرانە بەشداری بکەن لە بڕیاردان لە هەموو ئاستەکاندا. ئەمە دەبێتە هۆی پەرەپێدانی دیموکراسی بەشداربوون و گەڕاندنەوەی دەسەڵات و نوێنەرایەتی بۆ خەڵک.

هەروەها دەتوانرێت ئامرازەکانی AI پەرە پێبدرێت بۆ دۆزینەوە و ئاشکراکردنی هەواڵی ساختە و زانیاری هەڵە و پاراستنی خەڵک لە هەڵمەتەکانی زانیاری هەڵە بە مەبەستی لاوازکردنی توانایان بۆ بڕیاردانی هۆشیارانە. ئەم ئامرازانە دەتوانرێت بەشێوەیەکی بەرفراوان و ئازادانە بەردەست بکرێن وەک بەشێک لە دەستپێشخەرییەکی گشتی بۆ پەرەپێدانی شەفافیەتی میدیا و بەرەنگاربوونەوەی زاڵبوونی میدیای قۆرخکار.

ئەمە پێویستی بە شەڕکردن هەیە بە یاسا ناوخۆیی و نێودەوڵەتییەکان کە بە ڕوونی بەکارهێنانی AI قەدەغە دەکەن بە دەستکاریکردنی ڕای گشتی و دڵنیابوون لەوەی ئەو زانیاریانەی پێشکەش بە خەڵک دەکرێن دروست، بابەتی و ڕەنگدانەوەی واقیعن و دوور لە لایەنگری چینایەتی و ئایدۆلۆژی.

ڕزگار ئاکرەی

ڕۆژی جیهانیی کتێبی منداڵان و بانگەوازێک بۆ کردنەوەی لقی (IBBY) لە کوردستان.. زیاد ڕەشاد قادر

پێشەکی

ڕۆژی 2ی نیسانی هەموو ساڵێک، وەکوو ڕۆژی جیهانیی کتێبی منداڵان لەلایەن یەکێتیی نێونەتەوەییی کتێبی لاوان (IBBY)ەوە دیاری کراوە، لەو ڕۆژەدا ئاهەنگ و ڕێوڕەسمی تایبەت لە دونیادا ساز دەکرێت. ئەو ڕۆژە، واتە 2/4 هاوکاتە لەگەڵ ڕۆژی لەدایکبوونی نووسەری بەناوبانگ “هانس کریستیان ئەندەرسن”، هەر بۆیە دوو ساڵ جارێک هەر لەو ڕۆژەدا خەڵاتێکی تایبەت بە ئەدەبی منداڵان دەبەخشرێت. سەرەتا با بەکورتی تیشک بخەیەنە سەر ژیان و بەرهەمەکانی “ئەندەرسن”، ئەوجا دێینە سەر ڕۆژی جیهانیی کتێبی منداڵان، پاشان بزانین (IBBY) چییە و کەنگی دامەزراوە و کاری چییە، دواتر قسە لە زەروورەتی هەبوونی لقێکی نیشتمانیی (IBBY) لە کوردستان و دەستپێشخەرییەک بۆ ڕێکارەکانی کردنەوەی ئەو لقە ڕادەگەیەنین.

هانس کریستیان ئەندەرسن (1805ـــ1875)

هانس کریستیان ئەندەرسن (Hans Christian Andersen) لە 2ی نیسان لە شاری ئۆدەنسەی دانیمارک لەدایک بووە، ئەو لەنێوان ساڵانی (1805ـــ1875)دا ژیاوە. بە یەکێک لە دیارترین نووسەرانی چیرۆکی ئەفسانەیی دادەنرێت. ئەندەرسن ڕۆمان و شانۆنامە و شیعری نووسیوە، بەڵام بەهرەکەی لە بواری چیرۆکی فۆلکلۆری و ئەفسانەییەکاندا گەیشتووەتە ترۆپک.

ئەندەرسن لە خێزانێکی هەژاردا پێگەیشتووە، بەڵام لە تەمەنی زووەوە بە گوێگرتن لەو چیرۆکانەی کە بابی بۆی دەخوێندەوە و ئەو هەقایەتە ئەفسانەییانەی دایکی بۆی دەگێڕایەوە، پاشان لەڕێگەی خوێندنەوە و خۆماندووکردنەوە، توانیویەتی خۆی زیاتر بەهرەمەند بکات، بەجۆرێک ببێتە ئەو کەسە ناسراوە، کە زۆرێک لە چیرۆکەکانی بکرێنە فیلم و شانۆنامە و فیلمی کارتۆنی. کەس نەیدەزانی ئەم کوڕە

هەژارە، ڕۆژێک دەست دەبێتە نووسەرێکی بەناوبانگ لە چیرۆکی منداڵاندا، بەجۆرێک لە ماوەی ژیانیدا نزیکەی 156 بەرهەمی نووسیوە. لە ساڵانی دوای ژیانیشیدا ناوبانگێکی جیهانی پەیدا کردووە. چیرۆکەکانی ئەندەرسن وەرگێڕدراونەتە سەر زیاتر لە 125 زمان . بەشێکی زۆری بەرهەمەکانی ئەو نووسەرە وەک چیرۆک و فیلمی کارتۆنی بە زمانی شیرینی کوردییش (سۆرانی و کرمانجی) بینیومانە و خوێندوومانەتەوە، وەک؛ قورینگ، کەمانچەژەن، کیژگەکە شقارتەفرۆشەکە، چەرخ و فەلەک، مراوییە ناشیرینەکە و بەرازەوان… کە بە سۆرانی لەلایەن پیرەمێرد و عەزیز گەردی…، بە کرمانجیش لەلایەن نەسرین ڕۆژکان و ڕۆژان حازم… و چەند نووسەرێکی دیکەوە کراونەتە کوردی.

لە ساڵی 1867 شاری ئۆدێنسە، کە زێدی نووسەرە، ڕێزی لە ئەندەرسن ناوە و نازناوی “هاووڵاتیی شانازی”ی پێ بەخشیوە، ئێستاش لە شاری کۆپنهاگن، پەیکەری “کیژکەگە شقارتەفرۆشەکە” کە ناوونیشانی یەکێک لە چیرۆکەکانیەتی، لە کەنار دەریاکە داندراوە و بووەتە هێمایەکی نیشتمانی بۆ دانیمارک.

لە ڕۆژی جیهانیی کتێبدا چی دەکرێت؟

لە ساڵی 1967ەوە ڕۆژی جیهانی کتێبی منداڵان لە 2ی نیسانی هەموو ساڵێک بەڕێوە دەچێت. لە زۆرێک لە وڵاتانی دونیادا، لەو ڕۆژەدا چالاکیی جۆراوجۆر ئەنجام دەدرێت، وەک؛ ئەنجامدانی چالاکیی خێزانیی تایبەت بە خوێندنەوە، لە ڕێگەی تەرخانکردنی کاتێکی دیاریکراو و داواکردن لە هەر ئەندامێکی خێزان کە باس لە چیرۆکێک یان کتێبێک بکات کە خوێندوویەتییەوە و لەگەڵ ئەوانی تردا گفتوگۆی لەسەر بکات. کتێب کردنە دیاری بۆ منداڵان، یان داشکاندن بۆ کتێبی منداڵان، بە ئامانجی هاندان بۆ خوێندنەوە و ڕێگەخۆشکردن بۆ دایباب، تا لەگەڵ منداڵەکانیان بچنە کتێبخانەکان و کتێبی گونجاو هەڵبژێرن. بانگەوازی کەکردنەوە و کردنە دیاری کتێب لە سەنتەرە پەروەردەییەکان و ناوەندەکانی خوێندندا و بەخشینیان بەو ڕێکخراوە خێرخوازییانەی کە کار لەسەر بابەتی پەروەردەیی و نەهێشتنی نەخوێندەواری دەکەن. پۆشینی جلی تایبەت لەلایەن منداڵانەوە، کە گوزارشت لە پاڵەوانی ناو ئەو کتێبانە دەکات کە دەیخوێننەوە، یان پۆشینی جلی کەسایەتییە دڵخوازەکانی ناو چیرۆکەکان. هەروەها هۆشیارکردنەوە سەبارەت بە سوود و بایەخی خوێندنەوە لە پێگەیاندنی هەر منداڵێکدا، بە تایبەت سوودە دەروونییەکانی وەک؛ دروستکردنی هەستی ئەرێنی، کەمکردنەوەی دڵەڕاوکێ و فشار، پاراستنی تەندروستیی مێشک، خۆپاراستن لە ئەلزهایمەر و لەبیرچوونەوە…

لەو ڕۆژەدا بەشێوەیەکی گشتی، ئەوە دەچرپێندرێتە گوێی منداڵ و دایباب و سەرپەرشتیارانیان، کە کتێب تەنێ کۆمەڵێک لاپەڕەی بەیەکەوەگرێدراو نییە، کە بە پیت و وشە ڕەش کراوە و چاپ کراوە، نا، بەڵکوو دەلاقەیەکە بۆ ڕوانین بەسەر دونیایەکی پڕ لە پرسیار، فراوانکردنی ئاسۆی خەیاڵ و گەشەکردنی بیرۆکەی نوێیە. منداڵ لەڕێگەی کتێبەوە، فێری ڕێزگرتن و قەبوڵکردنی جیاوازییەکان دەبێت، کتێب وا لە منداڵ دەکات ئازاد و ئازا بێت، بەهۆی کتێبەوە ڕابردووی دەناسێت و وانەی لێ وەردەگرێت، لەوێدا دەژیێت و پلان و بەرنامەی هەیە بۆ سبەینێ. منداڵ لە خوێندنەوەی کتێبەوە فێر دەبێت کە چۆن ڕووبەڕووی بارودۆخە سەختەکان ببێتەوە، بە نموونە چۆن مامەڵە لەگەڵ لەدەستدانی ئەزیزێکیدا بکات. خوێندنەوەی کتێب یارمەتی منداڵ دەدات، کە فێری کەلتوور و شێوازی ژیانی نوێ ببێت.
لە دونیای تازە و سەردەمی دیجیتاڵی و پێشکەوتنی تەکنەلۆژیادا، کە منداڵان لەگەڵ ش□□ش□ی زانیاری و دونیای ئاپ و شاشەکاندا دەستەویەخەن، کتێب وەک ڕزگارکەرێک دەردەکەوێت بۆ گەڕانەوە بۆ قووڵایی بیرکردنەوە. خوێندنەوە توانای ڕەخنەگرتن، چارەسەرکردنی کێشەکان دەکەن، جگە لەوە، ئەو ساتانەی دایباب و منداڵ پێکەوە کتێب دەخوێننەوە، نەک تەنیا زمانی منداڵ بەهێز دەکەن، بەڵکوو پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و خێزانییەکانیش قووڵتر دەکەنەوە.
(IBBY) هەر ساڵەو لە 2ی نیساندا لقی یەکێک لە وڵاتەکان دیاری دەکات بۆ ئامادەکردنی پەیامێکی ڕەسمی تایبەت بەم بۆنەیە. ئەم پەیامە لەلایەن نووسەر و وێنەکێشانی ناوداری ئەو وڵاتەوە ئامادە دەکرێت، کە وەک کارێکی سیمبولیکی بۆ بەکەلتوورکردنی خوێندنەوە لە ناو نەوەی نوێدا، لە سەتان ناوەند و کتێبخانە و قوتابخانە و سەنتەری پەروەردەیی لە جیهاندا دەخوێندرێتەوە.
دەستڕاگەیشتن بە کتێبی باش و کوالێتیی بەرز بە زمانی دایک و پاراستنی زمان و ناسنامەی نەتەوەیی، مافێکی بنچینەیی هەر منداڵێکە. هەرچەندە بەداخەوە، لە بەشێک لە گۆشە و کەنارەکانی ئەم جیهانە، لەبەر چەندین هۆی وەک؛ جەنگ، قەیرانی سیاسی، هەژاری… بەشێکی منداڵان لەم مافە بێبەشن. ئەوجا ڕۆژی جیهانیی کتێبی منداڵان دەرفەتێکە بۆ ڕاگەیاندنی ئەم ڕاستییە و هاندانی دامەزراوە حکومییەکان و ڕێکخراوە ناحکوومییەکان بۆ دابینکردنی کتێب بۆ هەموو منداڵێک، چ لە ڕۆژهەڵات بن، یا ڕۆژئاوا، لە باکووری گۆی زەوی بن یا لە باشوور.
منداڵانی ئەوڕۆ، کاراکتەر و بەڕێوەبەر و بەرپرس و سەرکردەی دواڕۆژن، ئەگەر کۆمەڵگایەکی تەندروست و پێشکەوتوو و ئیشکەر و بەرهەمهێن و لەخۆبوردوومان دەوێت، پێویستە بە کتێب ئاشنا بن و

خوێندنەوە لەلایان ببێتە کەلتوور و لە گەنجینەی مەعریفە و زانست دوور نەبن.

لە کوردستان لەو ڕۆژەدا چی بکرێت؟

ڕاستە لقی (IBBY) تا ئێستا لە کوردستان نییە، بەڵام ئەمە ڕێگر نییە لەوەی چ لەسەر ئاستی تاک (نووسەر، وێنەکێش، وەرگێڕ، پەروەردەکار…)، چ لەسەر ئاستی دەزگا و دامەزراوە (ڕێکخراو، کتێبخانە، زانکۆ، بڵاوکراوە، میدیا…ی تایبەت بە منداڵان) کۆمەڵێک چالاکیی گەورە و جوان ئەنجام بدرێت، لەوانە: تەرخانکردنی کۆمەڵێک بەرنامەی تایبەت لە میدیا، ئەنجامدانی ئاهەنگ و ڕێوڕەسمی تایبەت بە بەرزڕاگرتنی کتێب و ڕۆڵی کتێب لە ژیان و پاشەڕۆژی منداڵدا، بەخشین و کردنە دیاری کتێب، داشکاندنی نرخی کتێبی منداڵان لەو ڕۆژەدا، چاپکردن و بڵاوکردنەوەی ژمارەیەکی بەرچاوی کتێبی باش و کوالێتیی بەرز، بەتایبەت ئەو کتێبانەی کە منداڵان فێری ڕاستگۆیی، میهرەبانی، دەستپاکی، دڵسۆزی و قەبوڵکردنی جیاوازییەکان دەکەن، تەنانەت ئەوانەی منداڵان ڕادێنن لەسەر چۆنیەتی دەربڕینی توڕەیی یان دڵتەنگی. هەروەها دانان و ئامادەکردنی پۆستەر و پۆستکاد و گرافیک و پارچە ڤیدیۆی گونجاو بەو ڕۆژە لە سۆشیالمیدیا و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان، ئەنجامدانی پێشبڕکێی خویندنەوەی کتێب و خەڵاتکردنی سەرکەوتووان، دانان و پەرەپێدانی کتێبخانەی گەڕۆکی منداڵان، کارکردن لەسەر دەوڵەمەندکردنی کتێبخانەی ناوەندەکانی خوێندن و ئەنجامدانی فیستڤاڵی ساڵانە بۆ بەکەلتوورکردن و خۆشەویستکردنی خوێندنەوە لای منداڵ و هتد…

(IBBY) چییە؟

بۆرد یان ئەنجومەنی نێودەوڵەتیی کتێب بۆ لاوان (International Board on Books for Young People) کە بە (IBBY) دەناسرێت، ڕێکخراوێکی قازانجنەویستە و لە ساڵی 1954 لە شاری زیورخی سویسرا دامەزراوە. دەتوانین بڵێین ئەم ڕێکخراوە وەک پردێکی پەیوەندیی جیهانی وایە، لە پێناو بەیەکگەیشتنی ئەو نووسەر و کەسە چالاکانەی لە سەرانسەری دونیادا خەریکی پێشخستنی کتێبی منداڵانن. ئەم دامەزراوەیە کار دەکات بۆ ڕەخساندنی دەرفەتی لەبار بۆ منداڵان لە هەر شوێنێکی دونیادا، تا دەستیان بە کتێب بگات. هەروەک هانی بڵاوکردنەوە و دابەشکردنی کتێبی باش و کوالێتیی بەرزی منداڵان دەدات، بەتایبەت لەو وڵاتانەی کە ئاستی چاپ و بڵاوکردنەوە تێیاندا لاوازە، هەروەها بە جۆرێک لە جۆرەکان گەرەکییەتی پشتیوانی ئەو کەسانە (نووسەر، نیگارکێش، پەروەردەکار، دەزگای چاپ و

کتێبخانەکان…) بکات، کە بە منداڵان و ئەدەبیاتی منداڵان کار دەکەن.
یەکێکی دیکە لە بەناوبانگترین چالاکییەکانی (IBBY) ئەوەیە؛ کە دوو ساڵ جارێک خەڵاتی هانس کریستیان ئەندەرسن دەبەخشرێتە نووسەر و وێنەکێشێک، کە بەرهەمەکانیان خزمەتێکی شایستەی بە ئەدەبیاتی منداڵان کردبێت. ئەم خەڵاتە بە "خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبی منداڵان" دادەنرێت و گەورەترین ڕێزلێنانە لەم بوارەدا. هەر وەک ڕێکخراوەکە لە ڕۆژی 2ی نیسانی هەموو ساڵێک، کە ناو نراوە بە ڕۆژی جیهانیی کتێبی منداڵان (کە هاوکاتە لەگەڵ ڕۆژی لەدایکبوونی هانس کریستیان ئەندەرسن)، دروشم و پۆستەری تایبەت بە جیهاندا بڵاو دەکاتەوە.
لە چالاکییەکانی دیکەی ئەو ڕێکخراوە؛ دەرکردنی گۆڤارێکی زانستی و ئەدەبیی تایبەتە بە ناوی (Bookbird)، کە تێیدا لێکۆڵینەوە و خوێندنەوەی ڕەخنەیی بە ئەدەبیاتی منداڵانی جیهان دەکرێت، بەجۆرێک گۆڤارەکە دەبێتە ژێدەرێکی بایەخدار و باوەڕپێکراو بۆ پسپۆڕانی ئەم بوارە. ئەمە جگە لەو چالاکییە خێرخوازییانەی ئەنجامی دەدات، بەتایبەت لە کاتی جەنگ و کارەساتە سروشتییەکاندا، کە پرۆژەی چارەسەری بە کتێب یان چارەسەری بە خوێندنەوە (Bibliotherapy) ئەنجام دەدات. بەو باوەڕەی کە کتێب دەتوانێت یارمەتی منداڵە زیانلێکەوتووەکان بدات، بە تێپەڕاندنی قەیران و شۆکە دەروونییەکان.
هەرچەندە (IBBY) ڕێکخراوێکی ناحکومییە، بەڵام لەلای یونسکۆ و یونیسێفەوە پێگەیەکی ڕەسمی هەیە. ڕێکخراوەکە وەک داکۆکیکارێک بۆ کتێبی منداڵان ڕۆڵی خۆی هەیە، هەروەها پابەندە بە بنەماکانی ڕێککەوتننامەی مافەکانی منداڵ، کە لەلایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە لە ساڵی 1990 پەسەند کراوە، کە پەروەردەی گشتی و دەستاگەیشتن بە زانیاری ڕاستەوخۆ یەکێکە لە خاڵە سەرەکییەکانی مافی منداڵ. هەروەها (IBBY) هەماهەنگی و هاوکاری لەگەڵ چەندین ڕێکخراوی نەودەوڵەتی و دامەزراوەی کتێبی منداڵان لە سەرانسەری جیهاندا هەیە، لەم سۆنگەوە بەشداری لە پێشانگای کتێبی منداڵان و پێشانگە نەودەوڵەتییەکانی دیکەی کتێبدا دەکات.

ڕێکخراوەکە لقی لە کوردستاندا نییە

(IBBY) لقی لە 80 وڵاتی جیهاندا هەیە، کە هەر لقێک لە وڵات یان هەرێمەکەی خۆی دەستەیەک لە نووسەر و وێنەکێش و دامەزراوەی وەک کتێبخانە و زانکۆ و ناوەندی ئەکادیمی نوێنەرایەتیی دەکەن و بەڕێوەی دەبەن. هەرچەندە ساڵانێکە ڕێکخراوەکە لە بەشێکی وڵاتانی ناوچەکە، وەک؛ تورکیا، ئێران، ئوردن، میسر، لوبنان، ئیمارات و

فەلەستین… لقی هەیە، بەڵام بەداخەوە تا ئێستا لە هەرێمی کوردستاندا لقی نییە.

کردنەوەی لقێکی نیشتمانی لە ڕێکخراوی (IBBY)، هەنگاوێکی گرنگە بۆ هەر وڵات یان هەرێمێک، کە بیەوێت ئەدەبیاتی منداڵان لە ئاستی نێودەوڵەتیدا بناسێنێت. ئەمەش کەمێک ڕێکار و مەرجی سەرەکی هەیە، وەک؛ هەر لقێک کە دەکرێتەوە پێویستە نوێنەرایەتی گشت لایەنە پەیوەندیدارەکانی ئەدەبیاتی منداڵان (نووسەران و وێنەکێشانی بواری منداڵان و بڵاوکراوەکان و دەزگاکانی چاپ و بڵاوکردنەوە و کتێبخانە گشتییەکان و کتێبخانەی قوتابخانەکان و مامۆستایانی زانکۆ و توێژەرانی بواری پەروەردە و ئەدەب…)ی ئەو وڵات یان ناوچەیە بکات.

هەر لقێکی نیشتمانی دەبێت ساڵانە بڕێک پارە وەک ئابوونەی ئەندامێتی بداتە ڕێکخراوەکە، بڕی ئەم پارەیە جێگیر نییە و بەپێی باری ئابووریی وڵاتەکە و قەبارەی چالاکییەکان دەگۆڕێت، هەر وەک زۆر جار بۆ ئەو ناوچانەی باری ئابوورییان لەبار نییە، ئاسانکاریی پێویست دەکرێت. سوودەکانی هەبوونی لقێکی ڕێکخراوەکە لە هەر وڵات یان هەرێمێک زۆرن، لەوانە؛ پاڵاوتن و پێشنیازکردنی نووسەر و وێنەکێشەکانی بۆ خەڵاتی هانس کریستیان ئەندەرسن، چونکە تەنیا ئەو وڵاتانەی لقی فەرمییان هەیە دەتوانن کاندیدایان هەبێت بۆ وەرگرتنی ئەم خەڵاتە جیهانییە. هەر لقێکی IBBY دەتوانێت دوو ساڵ جارێک باشترین کتێبەکان (نووسین، نیگارکێشان، وەرگێڕان) بنێرێت بۆ ئەم لیستە جیهانییە کە لە پێشانگای نێودەوڵەتیی کتێبی منداڵان نمایش دەکرێت. هەروەها هەر لقێک مافی هەیە بەشداری لە کۆنگرە جیهانییەکانی ڕێکخراوەکە بکات و نوێنەری خۆیشی بۆ ئەو کۆنگرە دەورییە بنێرێت، کە دووساڵ جارێک ئەنجام دەدرێت بۆ گۆڕینەوەی ئەزموون لەگەڵ شارەزایانی جیهان. ئەوەی جێگەی داخە تا ئێستا لقی ڕێکخراوەکە لە هەرێمی کورستاندا نییە!

زەروورەتی هەبوونی لقی (IBBY) لە کوردستان

هەوڵدان بۆ کردنەوەی لقی (IBBY) لە هەرێمی کورستان، تا بتواندرێت وەکوو پێویست ئەدەبیاتی منداڵان و کتێبی منداڵان بەرەو پێش ببردرێت لەلایەک و لەلایەکیدیش، کوردستان لە ڕەوتی بەرەوپێشچوونەکانی دونیا لە ئەدەب و ڕۆشنبیریی منداڵان دوا نەکەوێت و هەموو ئەو ماف و ئەرک و ڕێز و کاریگەرییەی هەر لقێک هەیەتی، کوردستانیش لێی بێبەش نەبێت، بۆیە جێی خۆیەتی دەزگا و دامەزراوە پەیوەندیدارەکانی هەرێم بە هاوکاری و هەماهەنگی لەگەڵ نووسەر و وێنەکێش و چالاکانی بواری منداڵان، دەست بکەن بەو

ڕێکارانەی پێویستن، بە کردنەوەی لقی کوردستانی ڕێکخراوەکە.
بۆ دڵنیابوونیش لەوەی ئاخۆ تا ئێستا لقی ڕیکخراوەکە لە عێراقدا هەیە یاخود نا، ئێمە لە چەند ناوەندێکی عێراقییەوە زانیاریی ئەوەیان پێداین، کە بەڵێ لقی لە عێراق هەیە، پاشان کە بەدوای کار و چالاکییەکانی لقەکە و مێژووی دامەزراندنیدا گەڕاین، هیچمان دەست نەکەوت، دواتر کە لە ماڵپەڕەی ڕەسمیی (IBBY) سۆراخمان کرد و ناوی هەموو ئەو هەرێم و وڵاتانەمان وەرگرت کە ئەندامن و لقیان هەیە، دەرکەوت تا ئێستا عێراق چەند ڕێکخراوەکی لەکاڵیی هەیە کە لە بۆنەی ڕۆژی جیهانیی کتێبی منداڵان و هەندێک بۆنەی دیکەدا، کۆمەڵێک چالاکیی هاوشێوەی چالاکییەکانی (IBBY)یان هەیە، بەڵام بەشێوەیەکی فەرمی تا ئێستا لقی نیشتمانیی ڕێکخراوەکە لە عێراقدا نییە. بۆیە بۆ هەرێمی کوردستان هەلەکە لەبارترە داوای کردنەوەی لقی کوردستانی ڕێکخراوەکە بکات، ئێمە لە کاتێکدا، ژمارەیەک هەرێم، یان قەوارە کە دەوڵەتی سەربەخۆی داپێدانراو نیین و لقیشیان هەیە، نموونەی ئەو هەرێم و قەوارانەش؛ هەرێمەکانی کەتەلۆنیا و باسک و دەسەڵاتدارێتیی فەلەستینن.
دیارە بە ڕەزامەندی وەرگرتن بە کردنەوەی هەر لقێک، پێویستی بە توانای ماددی و مەعنەویی کۆمەڵێک کەس و دەزگای خەمخۆر و پەرۆش بە ئەدەب و کتێبی منداڵان هەیە، هەروەها پێویستی بە چەندین ڕێکاری کارگێڕی و بەدواداچوون و هەماهەنگی هەیە، کە هەر هەموویان لە کوردستاندا هەن، هەر لە نووسەر و وێنەکێش لە بواری ئەدەب و ڕۆشنبیری منداڵان، تا گۆڤار و تەلەفزیۆنی تایبەت بە منداڵان و تا ناوەندە ئەکادیمی و ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و تا کتێبخانە و دەزگاکانی چاپ و بڵاوکردنەوە و هتد… لە هەمووشی گرنگتر کورد وەک گەلێکی خودان ناسنامە و مێژوو و زمانی تایبەت بە خۆی و خاوەن کەلەپوورێکی گەورە لە ئەدەبیات بەگشتی و ئەدەبی منداڵان بەتایبەتی، هەرێمی کوردستانیش وەک خاوەن قەوارەیەکی دەستووری، تەواوی مافی بەئەندامبوون و کردنەوەی لقی نیشتمانیی ڕێکخراوەکەی هەیە و لە ئێستادا هەموو زەمینەیەک گونجاو و لەبارە، بۆیە تەنیا خەمخۆری و هەماهەنگیی ئەو کەس و دەزگایانە پێویستن.
لێرەوە بەندە وەک نووسەرێکی ئەدەبی منداڵان و خاوەن ژمارەیەک کتێبی چاپکراوی منداڵانە و چالاک لە بواری ڕۆژنامەنووسیی منداڵان، سەرەتا داوا لە هاوڕێ و هاوکارە دڵسۆزەکانم لە نووسەران و نیگارکێشانی بواری منداڵان دەکەم، بێن پێکەوە بەردێک بۆ ئەو پرسە دابمەزرێنین، پاشان لەگەڵ ئەو دەزگا و دامەزراوە پەیوەندیدار و خەمخۆر و نیشتمانییانە بکەوینە گفتوگۆ، تا هەرچی زووە فەرمی داواکاری بۆ کردنەوەی لقی نیشتمانیی ڕێکخراوەکە بدەینە IBBY و

ئەو بابەتە بکرێتە خەمی ئەمساڵی دەسەزانی کتێبی منداڵان.
لە چاوەڕوانی هەماهەنگی و بەدەمەوەهاتنی دەسەزان و پەرێشانی پاشەڕۆژی منداڵانین، بەو هیوایەی لە مانگی نیسانی ساڵی 2027 لقی کوردستانی ڕێکخراوەکە سەرپەرشتیی چالاکییەکانی ڕۆژی جیهانیی کتێبی منداڵان بکات.

زیاد ڕەشاد قادر

تێبینی

بۆ نووسینی ئەم بابەتە، جگە لە ماڵپەڕەی سەرەکیی (IBBY) بەناونیشانی (www.ibby.org)، هەروەها بۆ دەنیابوون لە هەندێک زانیاری، سوود لەم سەرچاوانەی خوارەوەش وەرگیراوە:

1ـ هانز ئەندەرسن، قورینگ، عەزیز گەردی لە ئینگلیزییەوە کردوویە بە کوردی، چاپخانەی الحوادث، بەغدا، 1979.
2ـ کۆمانچێژەن، وەرگێڕانی لە تورکییەوە: پیرەمەرد، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، 2012.
3ـ ئەندەرسن، بەرازەوان، وەرگێڕانی: عەزیز گەردی، چاپخانەی الحوادث، بەغدا، 1979.
4ـ هانس كريستيان أندرسن، قصص ،حكايات خرافية، ترجمة: دنى غالي و ستي غاسموس، دار المدى للثقافة والنشر، ط1، 2006.
5- فريق ليالينا، طرق الاحتفال باليوم العالمي لكتاب الطفل، موقع: MSN، شباط 2025.
6ـ سامر سليمان، كتب يعشقها الاطفال في اليوم العالمي لكتاب الطفل، موقع: ثقافة وفن، 2أبريل 2022.
Hans Christian Andersen, Çîrokên Andersen, wergêr: Nesrîn-7 Rojkan, çapxaneyê Morî, Stenbol, 2020.
8-H. C. Andersen, Pelatînk, wergêr: Rojan Hazim, çapxaneyê: .Xanî & Bateyî, kopnahgin, 1995

گرۆتێسک، ئەبسورد، شانۆی

پۆڵەندی و سلاڤۆمیر مرۆزێک-2-.. زاهیر عەبەڕەش

بەشی دووەم..

شانۆی بێمانا و گرۆتێسک لە نووسینی سلاڤۆمیر مرۆزێک:

زاراوەی “شانۆی ئەبسورد” ژمارەیەکی زۆر لە شانۆنامەنووسانی ئەدەبیاتی نەتەوەیی جیاواز و هەروەها کۆمەڵێک دەقی دراماتیکی بەرفراوان لەخۆدەگرێت. لە نێو ئەمانەدا، مارتن ئێسلین سێ شانۆنامەنووسی ئەوروپای ڕۆژهەڵات وەک نووسەری شانۆی ئەبسورد بە نموونە دەهێنێتەوە، وەک ڤاکلاڤ هاڤێل، تادێوس ڕۆژێڤیچ و سلاڤۆمیر مرۆزێک.

نووسینەکانی ئێسلین ڕۆڵێکی زۆر گرنگیان هەبوو لە سەر ڕوناکی خستنە سەر سلاڤۆمیر مرۆژێک و ناساندنی بە هەموو ئەوروپا و ئەمەریکادا. بەتایبەتی لە ڕۆژئاوا کە مر□ژ□ک تا ئەو ڕادەیەی ڕەخنەگری کروات میرنا سندیچیچ سابلیۆ، ” لە سایەی کتێبەکەی ئێسلیندا مرۆژێک لە ئەوروپادا ناسرا.” ئێسلین لە وتارێکدا بە ناوی “مرۆزێک و بێکێت و شانۆی ئەبسورد” (١٩٩٤)، لێکچوون لە نێوان هەندێک لە دەقەکانی مرۆژێک و بێکێتدا دەبینێتەوە، بۆ نموونە لە نێوان شانۆنامەی چەفەنگ و کۆچبەران و چاوەڕوانی گۆدۆ، هەروەها لە نێوان ” سەمای ڕووتبونەوە” و “ئەکتە بێدەنگەکان”،

ئیسلین ” پرسیاری ئەوە دەکات ئایا مرۆزێک بە کارەکانی بێکێتی دەزانی یان کەوتۆتە ژێر کاریگەری بێکتەوە؟ بەڵام مر□زک خۆی وەڵامی ئەوە دەداتەوە لە چاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ ئۆتۆ مانهەیمێر کە ” فازیل جاف وئەم چاوپێکەوتنەی وەرگێراوەتە سەر زمانی کوردی” کە مرۆژێک دەڵێت ئەو لە ژێر کاریگەری هیچ کەسێکدا نەینووسوە.

بەڵام بێ شک کە مرۆژک و بێکت، ئەم دوو نووسەرە بە ئیلهام وەرگرتن لە ئەزموونەکانی قۆناغی دوای جەنگ نووسیویانە، کە ترس و تۆقین لە تۆتالیتاریزمی و□تانی بلۆکی ڕۆژهەڵاتی گرتبووە. نووسەرانی ئەوروپای ڕۆژهەڵات نەیاندەتوانی خۆیان لە سیاسەت جیابکەنەوە و پشتگوێی بخەن وەک ئەوەی بێکێت و ئیۆنێسکۆ خۆیان دوورخستەوە” لێرەدا مرۆژێک ڕەمزگەرایی بۆ تێکدان و ئاشکراکردنی کەموکوڕیەکانی ئایدۆلۆژیای دەسەڵاتدار بەکاردەهێنێت و دەقەکانی پڕن لە ڕەخنە لە تۆتالیتاریزم.

دیدگای ئێسلین لەلایەن چەندین نووسەری دیکەوە وەرگیراوە. بۆ

نموونە میشێل پرونەر (١١) کە لە یەکێک لە مۆنۆگرافی یاداشتەکانە نوێیەکانیدا لەسەر ئەو بابەتە، مرۆزێک لە نووسەرانی شانۆی ئەبسورد دەخاتە ڕوو. هەروەها دارکۆ گاشپارۆڤیچ Darko Gašparović (١٢) پێی وایە بەرهەمەکانی مرۆزێک “ڕەسەنترین دەنگدانەوەی شانۆی ئەبسوردە لە جیهاندا دوای ئیۆنێسکۆ و بێکێت” ئەمەش بەو مانایەیە کە گاسپارۆڤیچ کارەکانی مرۆزێک بە یەکێک لە بەهێزترین و ناوازەترین درێژەپێدراوەکانی شانۆی ئەبسورد دەزانێت”.

بەرهەمەکانی مرۆزێک لێکچوونێکی زۆری لەگەڵ نووسەرانی دیکەی شانۆی ئەبسوردا هەیە، بەڵام پرسیارەکە ئەوەیە، تا چەند دەتوانرێت بەرهەمی مرۆزێک پەیوەندی بە بەرهەمی بێکێت و ئیۆنێسکۆوە هەبێت، بۆ نموونە؟ مرۆزێک خۆی ڕەتیدەکاتەوە سەر بە هەر قوتابخانەیەک یان گروپ□ک□ی ئەدەبی بێت، بە شانۆی شانۆی ئەبسوردیشەوە، ئەو بە دوودڵیەوە ئەم پۆلێنکردنە سەپێنراوەی قبوڵ کردووە، لەگەڵ ئەوەشدا پێداگری لەسەر ئەوە کردووە کە دەقەکانی سەر بە شانۆی بێمانا نین.

میرنا سابلجو لە چاوپێکەوتنێکدا دەنووسێت، کاتێک پرسیاری ئەوە لە مرۆژێک کرا لەبارەی خستنەڕووی بەرهەمەکانی بە شانۆی ئەبسورد لە لایەن ئێسلین کە بە شانۆی ئەبسورد ناوزەدی کردووە، ئەو دەڵێت، مرۆژێک وتی کە سوپاسگوزاری مارتن ئێسلینە کە لە نێو نووسەرانی شانۆی ئەبسوردا کە ناوبانگێکی زۆری بۆ دروست کردووە، بە تایبەت لە ئەوروپای ڕۆژئاوا، بەڵام لە لایەکی دیکەوە ئاماژەی بەوەدا کە ئەو ئەم پۆلێنکردنە بەبێ مانا (ئەبسورد) دەزانێت. ئاشکرای دەکات کە تا ڕادەیەک بێزار بووە لەوەی کە لە ماوەی چل ساڵی ڕابردوودا ڕۆژنامەنووسان تەنیا لەبارەی شانۆی ئەبسوردەوە پرسیاریان لێ کردووە و هیوادارە بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە کتێبەکەی ئێسلین تا ڕادەیەک کۆنە، نەوەیەکی نوێی ڕۆژنامەنووسان و ڕەخنەگران بیرۆکەی تازە و ڕێبازی داهێنەرانەیان هەبێت.

مرۆزێک لە ڕێگەی وەرگێڕان وبینینی نمایشی شانۆ لە شانۆکانی پۆڵەندا دەرفەتی ئەوەی بۆ ڕەخسا کە لەگەڵ شانۆی ئەبسورد ئاشنا بێت. بۆ یەکەمجار لە ساڵی ١٩٥٦ سەردانی فەرەنسای کردووە، بەڵام وەک لە ژیاننامەک□ی□دا دەیگێڕێتەوە، بەشداری نمایشەکانی شانۆنامەنووسانی فەرەنسی نەکردووە و ڕایگەیاندووە کە نە بەهۆی ئەوەی فەرەنسی نەزانیوە یان بەهۆی کێشەی داراییەوە نەچووەتە شانۆ.

مرۆژک یەکەم شانۆنامەی خۆی بە ناوی پۆلیسەکان نووسی کە ئادەم تارن لە گۆڤاری دیالۆگدا بڵاویکردەوە. لە هەموو دەقە درامیەکانی مرۆژک لە قۆناغی سەرەتای نووسینی تا شانۆیی تانگۆ زۆربەیان شانۆنامەی یەک ئاکتن، کە ئەبسورد و بابەتە گرۆتێسکییەکان باون

تەدا. مرۆزێک لە نامەیکدا بۆ هاوڕێیەکی کە ڕەخنەگری ئەدەبیە یان بلۆنسکی Jan Blonski ، بەی ڕوون دەکاتەوە کە بە ئەوەی بنوسم، دەبێت بەرزبێتەوە بۆ ئاستێکی سەیرو گرۆتێسک و ئەبسورد ئەوەی گوزارشت لە شتەکان بکەم، چونکە تەنیا بەم شێوەیە دەتوانێت باسی جیهان و مرۆڤ و مێژوو بکات.

نەریتی گرۆتێسک لە درامای پۆڵەندی سەدەی بیستەمدا بە شێوەیەک فرە تایبەت دەوڵەمەندە، و زۆر گرنگە بۆ پێکهاتنی شانۆی دوای جەنگ. لە کاتێکدا شانۆنووسانی فەرەنسی کەڵکیان لە ئەزموونەکانی دادایزم و سوریالیزم وەرگرتبوو بەتایبەت بەرھەمەکانی ئەلفرێد جاری، گیلۆم ئەپۆلینێر، ئەنتۆنین ئارتۆ و ڕۆجێر ڤیتراک. شانۆی نەریتی و بۆرژوازی/ شانۆی بولڤاردیان (١٣) ڕەتکردەوە، شانۆنووسە ئەبسوردیزمییەکانی پۆڵەنیاش لە ناوەڕاستی سەدەی بیستەم، میراتی نەریتی ئەدەبی بەتایبەتی ڕۆمانسیزم ڕەتکردەوە.

شانۆنامەنووسە ئەبسوردیزمییەکانی پۆڵەندی، سەیری نووسەرانی وڵاتەکەی پێش خۆیان کرد، کە لە ئەدەبیاتی نێوان جەنگەکانی خۆیان تێدا دەژییەوە، کە جەنگ چ کاریگەرییەکی ھەبووە لەسەر شیوازی و نووسین و بیرکردنەوەیان. وەک بەرھەمی ستانسلاڤ ئیگناسی ویتکیڤیچ و ویتۆڵد گۆمبرۆڤیچ. ھەروەھا پێشوازیی بێکێت و ئیۆنێسکۆ گرنگییەکی زۆری ھەبوو بۆ پێکھێنانی شانۆی ئەبسوردی پۆڵەندی و تەرزی نووسینی شانۆکارانی پۆڵەندا، کاریگەرییەکانی نووسەرە ئەبسوردییەکانی ئەوروپای خۆرئاوا کەمتر نەبوو لە بەرھەمەکانی گۆمبرۆڤیچ و ویتکیڤیچ کە بە ڕۆح و باوکی ئەدەبی پۆڵەنی دادەنرێت.

میرنا سندیچیچ سابلیە دەڵێت، " لە ساڵانی ١٩٥٠ــ ١٩٦٠ ــ ی پۆڵەنیا ڕەخنەگران بەدوای ئاماژە و نیشانەکانی ئەبسوردیزم و گرۆتێسکدا دەگەڕان لەو شانۆیانەی کە لەو ساڵانەدا نمایش دەکران، ھەروەھا سەرجەم نووسینەکانی ئەو قۆناغە باس لەوە دەکات کە گۆمبرۆڤیچ و ویتکیڤیچ بە پێشەنگی شانۆی ئەبسورد و شێوازی گرۆتێسک و دژە وەھم دادەنرێت ، بە ناوەنانی شانۆنامەکانی وگۆمبرۆڤیچ و ویتکیڤیچ و بێکت و ئۆنیسکۆ مەحاڵە بیر لە بوونی مرۆزێک بکرێتەوە، گۆمبرۆڤیچ لە دەقە ئەدەبییەکانیدا بە شێوەیەکی بەرفراوان ئەگەرە دەربڕینەکانی گرۆتێسک بەکار دەھێنێت." بەواتای مرۆژێک قاچێکی لە نێو دونیای ئەبسوردیزمی ئەوروپای خۆر ئاوایە و قاچەکەی تری لە نێو شانۆنووسانی پۆڵەنیای سەردەمی پێش خۆی. مرۆزێک دان بەوەدا دەنێت کە زۆر زوو بەرھەمەکانی گۆمبرۆڤیچ خوێندووەتەوە و کاریگەرییەکی بەھێزی لەسەر بەجێھێشتووە. مرۆژێک سوودی لە نەریتی گرۆتێسکی ویتکیڤیچ و گۆمبرۆڤیچ وەردەگرێت، بەڵام بە ئەزموونی نەوەیەک کە بە دۆزەخی تۆتالیتاریزمی ئایدیۆلۆژی ستالیندا

تێپەڕیوە، نوێیان دەکاتەوە.
ئەسکار بارتەش(١٤) کارەکانی سلاڤۆمیر مرۆزەک بە تایبەتترین مۆدێلی گرۆتێسکی فیکری لە ئەدەبیاتی سلاڤی و ئەوروپای خۆرهەڵاتی مۆدێرن دەزانێت. دەڵێت کە گرۆتێسکی مرۆزەک "لە واقیعی تایبەتی پەیوەندییەوە گەشەی کردووە، هەروەها لە داب و نەریتە بەهێزەکانی ڕێنێسانسی پەیوەندی و گرۆتێسکی سەردەمی بارۆک، قارەمانەکانی سەردەمی کلاسیکی نوێ، تەنزەکانی قۆناغی ڕۆمانسی.

سەرنج خستنە سەر چەند دەقێکی وەک نموونە:
لە دەقە شانۆییەکانی سلاڤۆمیر مرۆزەکدا، شتە ئەبسوردییەکان و گرۆتێسکەکان هێندە نزیکە بەیەکەوە گرێدراون. ناوەڕۆک و شێوەکەی بوون بەیەک، کە ئەبسوردیەت لە ئاستێکی ناوەڕۆکیشدا دەردەکەوێت، بۆ نموونە
ـــ دەقی شانۆی پۆلیس کە ڕەخنە لە ڕژێمی تۆتالیتاری دەگرێت و دژایەتییەکانی ناو دەسەڵاتدارەکان ئاشکرا دەکات. دەقەکە باس لەوە دەکات پۆلیس هەر کەسێک ناڕەزاییەک دەربڕێت دەیگرن، هەر جۆرە ناکۆکییەکی لەگەڵ دەسەڵاتدا سەرکوت دەکرێت، کارەکتەرەکانی دەقە شانۆییەکە سێ کەسی پاڵەوانن لەگەڵ چەند کەسێکی لاوەکی، وەک فەرماندی پۆلیس، کە نوێنەری دەسەڵاتی باڵا و سیستەمە/ ئەفسە، کە جێبەجێکار و باوەڕدار بە سیستەم/ زیندانییەکی سیاسی کە پەشیمان دەبێتەوە لەوەی کە ڕەخنەی لە دەسەڵات دەگرت، لەگەڵ هێندێک ئەکتەری لاوەکی (کۆمبارس).
ڕوداوەکانی دەقەکە، لە دۆخێکی خەیاڵیدا ڕوودەدات، کە پۆلیسەکان شانازی بەوە دەکەن کە هیچ ناڕەزاییەک نەماوە بەرامبەر بە دەسەڵات، هیچ ڕەخنەگرێک نییە، تەنها یەک زیندانی سیاسی ماوە. بەڵام کێشەکە لێرە دەستپێدەکات، ئەو زیندانییە پەشیمان دەبێت. واز ڕەخنەکانی لەدەهێنێت ودەڵێت حکومەت ڕاستەکە دوا دوا زیندانی کە بۆ ماوەی دە ساڵ درێژ بەرگەی ئەشکەنجە و لێپرسینەوە گرتووە، گۆڕانکارییەکی تەواو بەسەردا دێت پەشیمان دەبێتەوە و خەریکە ئازاد دەکرێت، کەس ناڕەزایەتی دەرنابڕێت بەرامبەر سیتەم، بەو مانایەی کە ئیدی چیتر پێویست بە پۆلیس ناکات، ئەمەش قەیرانێکی وجودی بۆ هێزی پۆلیس دروست کردووە، پێگەی ئەوان کەوتە مەترسییەوە و پۆلیس ناچار بوو نەیاری خۆیان دروست بکەن، چونکە بەبێ ئەوان نەیاندەتوانی بژین. دەست دەکەن بە هاندانی یەکتر بۆ ئەوەی ببنە خەفیە و جاسوس بۆ ئەوەی ئەوەی یەکتر بگرن. بازنەی ئیدانەکردن و دەسەزی دروست دەکەن کە خۆیان تێیدا هەم تاوانبار و هەم دەبنە قوربانی. دەسەڵاتی سەرکوتکەر هەروەها پێویستی بە دوژمن

هەیە بۆ مانوەی خۆی، هەتا ئەگەر ناچار بێت خۆی دوژمن دروست بکات. پۆلیسێک ڕۆڵی ئاژاوەگێڕ و نەیاری دەسەڵاتی پێسپێردراوە، دەسەڵاتی سەرکوتکەر هەروەها پێویستی بە دوژمن هەیە بۆ مانوەی خۆی، هەتا ئەگەر ناچار بێت خۆی دوژمن دروست بکات. کاتێک پۆلیسەکان خۆیان دەبن بە “تاوانبار”، ئەمە مانایەکی زۆر قووڵ هەیە، سیستەم بۆ مانەوەی خۆی، هەموو شتێک دەکات هەتا ئەگەر درۆ بێت. دەسەڵات هەمیشە پێویستی بە هەڕەشە هەیە، ئەگەر هەڕەشە نەبێت، دروست دەکرێت، ترس ئامرازێکی سیاسییە. پەیوەندی بە شێوازی کافکایی ئەوەیە مر□ق ل□ ناو سیستەمێکی بێێمانا گیر دەبێت، یاسا هەیە بەڵام مانای نییە،دەسەڵات هەیە بەڵام ڕوون نییە. ئەمە ئەو دەقەیە کە ناوەڕۆکێکی ئەبسوردی هەیە.

— هەروەها مرۆزێک لە دەقی شانۆیی لەپانتایی دەریادا، کە تەنها سێ کارەکتەری هەیە، کارەکتەرەکان ناوی دیاریکراویان نییە، ئەمەش بەهۆی شێوازی ئەبسوردی شانۆنامەکەیە، کارەکتەرەکان، لە چەور، مامناوەند و لەڕ، لە هەندێک وەرگێراندا بە : یەکەم، دووەم و سێیەم نووسراوە، لە وەرگێرانێکی تردا بە (آ، ب، د)، ئەم تێکستە کراوە بە کوردی لە لایەن فازیل جاف لە ژێر ناونیشانی گێژەن، ئەوەیش کارەکتەرەکانی بە (قەڵەو، درێژ و بچووک) نووسیوە، کارەکتەرەکان لەسەرکەڵەکێکن، دوای نوقمبوونی کەشتییەکەیان، بێ خواردن و بێ هیوا دەمێینن□وە، دەبێت بڕیار بدەن کامیان خۆیان بکەنە قوربانی و ڕێگە بدەن هاوڕێکانی بیخۆن، بەمەش ئەوانی دیکە ڕزگار دەکەن.

مروژێک بە ئەنقەست شوێنەکە دیاری ناکات، لەدەقەکەدا شوین و□وداو کات کۆمەڵێک ئامەژەی قوڵن، لە دەقەکەدا دەریا نوێنەری دۆخی مر□قایەتییە، کەڵەک، ئاماژەیە بۆ کۆمەڵگا، گیرخواردنیان لە ناو دەریادا ئاماژەیە بۆ کێشەی ژیان و مەرگ. ئەم □وداوە دەتوانێت هەموو شوێنێک بێت و لە هەموو جێگایەک ڕووبدات ، لە هەر کۆمەڵگایەک ناعەدالەتدا کە مر□ق ل□ بەرامبەر کێشەیەکی گەورەدا ڕوو لە ئەخلاق و سیستەم دەکات، ئەوا دەسەڵات و سیستەم هەوڵ دەدات پەرەگرافێکی بۆ دەدۆزێتەوە بۆ ئەوەی مافی بخوات.

لە تێکستەکەدا دوو لە کارەکتەرەکان هەوڵ دەدەن بە “ڕێگای دیموکراسیەت” هاوڕێکەیان هەڵبژێرن بۆ ئەوەی بیخۆن، مروژێک لێرە ڕەخنە لە نائەخلاقیەت لە دیموکراسیدا دەگرێت، قسەکردنی سیاسی بێکردار بەکارهێنانی ئەوەی زۆرجار “دەنگی زۆرینە” ڕاست نییە، یاسا بۆ پاساو هێنانەوە تاوانە. مرۆژێک مەترسییەکانی دیموکراسی ئاشکرا دەکات کە تێیدا بڕیارەکان بە دەنگی زۆرینە دەدرێن. کێ توانای هەبێت پرۆسەی “دەنگدان” و بڕیاردان ڕێکدەخات، بە شێوەیەکی

دیموکراتیک دیار دەکات کە بخەرێت، بەڵام لە ڕاستیدا سیستەمەکە بە قازانجی خۆی ئاڕاستە دەکات، چۆن بڕیار دەدەن؟ دانیشتن، درێژ دادڕی و دەنگدان و دیموکراسی، ئەو کەسەی کەمترین توانای قسەکردن هەیە دەبنە بە قوربانی لە پەرەگرافی یاساکاندا. لێرەدا بە تەخی ڕەنگ ڕێژ کراوە بە کۆمیدیای ڕەش. مرۆژێک مانایەکی فەلسەفی قووڵتر دەدات بەم دەقە یەک پەردەییە، و پرسیارێک دەکات، ئەگەر ژیان لە دۆخێکی سەختدا بێت، ئایا دیموکراسی و یاسا بەسە بۆ پاراستنی ئەخلاق؟

ــ شانۆنامەی ڕووتبونەوە، جیهانی شانۆنامەی “ڕووتبوونەوە” بە هەمان شێوە ناماقوڵ و شێوازێکی ئەبسوردە، چیرۆکەکەی دەربارەی دوو پیاوی بێناسنامەیە، بە کەسی یەک و کەسی دوو ناویان هاتووە، بەبێ هیچ هەکارێکی دیار خزێنراونەتە ژوورێکەوە و دەستبەسەر کراون، خۆشیان نازانن چۆن کەوتونەتە ئەو ژوورەوە؟ کێ هێناونی بۆ ئەوێ؟ ئەوان هەوڵدەدەن تێبگەن چی ڕوودەدات؟ بۆچی لەوێن؟.

دەرگای ئەو ژوورەی چوونەتە ناوی کراوەیە، بەڵام دەرفەت بە هەڵهاتن ناقۆزنەوە. دوو پیاوەکە دەکەونە گفتوگۆ و مشتومڕدان، هەر یەکەیان هەوڵدەدات باشتر خۆی پیشان بدات و دەسەڵاتی زیاتر بەسەر ئەویتردا بسەپێنێت، لە کۆتاییدا دەستێکی گەورە لە سەقفەکەوە دەردەکەوێت دەستێکی دروستکراوی میکانیکی زەبەلاح فەرمانیان پێدەکات و لە لایەن ئەو دەستەوە بەڕێوە دەبرێن کە لە سەقفی ژوورەکەوە دێتە دەرەوە، فشار بۆ دوو کەسەکە دەهێنێت و فەرمانیان پێدەکات بەوەی کە خۆی دەیەوێت و کە ڕەفتاریان بگۆڕن. لە کۆتایی نمایشەکەدا، دەستە گەورەکە بە تەواوی کۆنترۆڵی ژیان و هەڵسوکەوتیان کۆنترۆڵ دەکات و کاراکتەرەکان هەست دەکەن کە ناتوانن بەرامبەر ئەم هێزە بووەستن و دەستەپاچەن. بە تەواوی هەردووکیان لە ژێر کۆنترۆڵی ئەو هێزەدان دەستەکەدان و تا ئەو ڕادەیەی کە ناچاریان دەکات جلەکانیان دابکەنن

دەستە میکانیکیەکە ووردە ووردە فەرمان بە دوو کەسەکە دەکات کە جل و بەرگەکانیان دابکەنن، دوو کەسەکەش لە گفتوگۆ و ڕووداوە جیاوازەکاندا جارێک بە تەدریج ماسکەکانیان لادەبەن. ڕووکاری ڕاستەقینەی خۆیان دەردەکەوێت، کاراکتەرەکان لە دەستپێکدا خۆیان بە شێوەیەکی باش و ڕێک پیشان دەدەن، بەڵام کاتێک چیرۆکەکە بەرەو پێش دەڕوات نهێنییەکان دەردەکەون، درۆ و دووڕوویان دەردەکەوێت، ڕاستیی کەسایەتییەکان دەبینریت.ڕووتبوونەوە لە شانۆکەدا بە مانای لادانی ماسکی کۆمەڵایەتییە، نەک تەنها ڕووتبوونی جەستە. دەستە گەورەکە لە نمایشەکەدا ڕەمزێکە شارەزای ئەدەبە، نوێنەری دەسەڵات، حکومەت و سیستەمی کۆمەڵگا و هێزێکی نەبینراوە کە مرۆڤ کۆنترۆڵ

دەکات، واتە لەودا مرۆڤ وەک بووکەڵەیەک دەبێت کە هێزێکی تر جووڵەی پێدەکات.

پەیامی فەلسەفی نمایشنامەکە ئەوەیە کە مرۆڤ زۆرجار وای دەزانێت ئازادە، بەڵام لە ڕاستیدا سیستەم و دەسەڵات هەڵسوکەوتی کۆنترۆڵ دەکات، ئەم فشارە، هەندێک جار مرۆڤ دەخاتە کێشە و شەڕ لەگەڵ یەکتر دەکەن.

دەستە گەورەکە سیمبولی دەسەڵات و سیستەمی سیاسییە، هێزێکە کە مرۆڤەکان کۆنترۆڵ دەکات. لە کۆمەڵگا فشاری کۆمەڵایەتی کە خەڵک ناچار دەکات بە شێوەیەکی دیاریکراو بژین، مرۆڤ زۆرجار وا دەزانێت ئازادە. بەڵام لە ڕاستیدا هێز و سیستەمەکان ژیانیان کۆنترۆڵ دەکەن. کاتێک ئەو هێزانە فشار دەهێنن، ترس و لاوازی مرۆڤ دەردەکەوێت، بۆیە نمایشنامەی ڕووتبوونەوە ڕەخنەیەکی توندە لە دەسەڵات و دووڕوویی کۆمەڵگا.

کاتێک ماسکەکانیان دەکەوێت و رووی ڕاستیان دەردەکەوێت دەکەونە ئاستێکی نزم و داوای لێبوردن لە دەستە زەبەلاحەکە دەکەن، بەڵێنی ملکەچبوون و گوێڕایەڵی دەدەن، تەنانەت دوای ڕووتبوونەوەیان و زەلیل بوونیان بەو هیوایەن دۆخەکە خۆی چارەسەر بێت. شانۆنامەی ڕووتبوونەوە کارێکی شانۆییە کە بە شێوەی ساتایری نووسراوە و مەبەستی سەرەکیی دەرخستنی دووڕوویی کۆمەڵگا و ماسکەکانی مرۆڤە. ناوی تێکستەکە لە ناوەڕۆکی شانۆییەکەوە وەرگیراوە، کە ڕووتبوونەوەی جەستەیە بەڵام بە شێوەیەکی ڕەمزی بەکاردێت؛ واتە رووتبوونەوەی ڕاستیی مرۆڤ و ناوخۆی کەسایەتییەکان و داکەوتنی ماسکەکانی مرۆڤە.

لە شانۆنامەکانی مرۆزێکدا جیهان وەک گرۆتێسک وێنا دەکرێت، واتە جیهانی شانۆنامەکانی مرۆژێک دونیایەکی سەیرو سەمەرەیە، لە ئاستی جیهانیشدا وێنەکە گەورەتر دەکات، ئەم گرۆتێسکییەش لە ئاستی داڕشتنی وێنەی گشتی جیهاندا دەردەکەوێت. کارەکتەرەکانی شانۆنامەکانی لە جیهانێکی نامۆ، دژوار و ناڕووندا دەژین، لەو شوێنانەی کە کارەکتەرەکانی لێیەو بوونیان هەیە هەڕەشە و مەترسی لەسەرە، وەک نموونە دەتوانین ئاماژە بە شانۆنامەی ڕووتبوونەوەو تانگۆ بکەین، کە جیهانی ناو شانۆییەکە لە دۆخێکی هەڵوەشانەوەدایە. هەروەها لە لایەکی ترەوە لە شانۆنامەکانی مرۆزێکدا گرۆتێسک لە ئاستی داڕشتنی کارەکتەرەکان و زمانیشدا دەردەکەوێت.

مرۆڤ دەتوانێت سەرنجی ئەوە بدات کە لەکچوونێک لە نێوان شێوازی کارەکتەرەکان لە شانۆنامەکانی نووسەرانی شانۆی ئەبسورد و شانۆنامە یەک پەردەکانی سەرەتای نووسینی سلاڤۆمیر مرۆزێکدا

ببینێت. لە شێوازی شانۆنامەی کلاسیکی و سونەتی پاڵەوان و دژە پاڵەوان بە ڕوونی بەرجەستە دەبن. بەڵام لە شانۆنامە ئەبسوردیەکان، دژە پاڵەوانەکان خاڵین لەو سیفەتانەی کە بنیاتنانی کارەکتەرە دراماتیکییە تەقلیدییەکان لەسەری بنیات نراوە، ئەمەش وا دەکات ناسینەوەی دژە پاڵەوان بۆ بینەر تارادەیەک مەحاڵ بێت. ڕەنگە مەحاڵ بێت بینەر هاوسۆزی لەگەڵ پاڵەوانەکان بکات، لە هەمان کاتدا لەلای خوێنەر و بینەری نمایشی شانۆی ئەبسوردا پێکەنین و هاوسۆزی دەوروژێنن. کارەکتەرکان لە ژیانی ناوەوە بێبەش دەبن و هەربۆیە دەبنە جێگرەوەیەک یان ئاماژەیەک لەبەر ئەوە لە لەدەستدان و ونکردنی ناسنامە لە ناونانی کارەکتەرەکانیشدا ڕەنگ دەداتەوە، بۆ پیشە، پێگەی خێزان، ڕەگەز یان تەنها بۆ جێگرەوە یان تەنها بۆ پیتێک یان بە ژمارە ناویان دەهێنرێن.

درێژەی هەیە..

بەشی دووەمی سەرچاوەکان:

(١١) Michel Prunet میشێل پرونێر یەکێکە لە ڕەخنە گرە ناودارەکانی فەڕەنسی کە کارەکانی سەرەتایی لە بواری زانیاری ئەدەبیات و شانۆ بوو، زانیاری لەسەر نووسەرانی ئەوروپی و تەمای ئەبسورد کە دەکردەوە شیکاری دەکردن، ئەویش بە هامان شێوەی ئەسلین کتێبێکی هەیە بە ناوی شانۆی ئەبسورد، Les théâtres de l’absurde” پر پرونێر ئەوەمان بۆ ڕووندەکاتەوە کە کە ئەوەی بە ” ئەبسورد” دەردەکەوێت تەنها بە شێوەیەکی هەڕەمەکی نییە، بەڵکو دەربڕینێکی هۆشیارانەیە کە چۆن واقیع هەندێک جار وەک ئاژاوە یان تێنەگەیشتن ئەزموون دەکرێت.
دەیەوێت لەوە تێبگەین کە شانۆی ئەبسورد لە سەدەی بیستەمدا چۆن شێوازی دراماى گۆڕی، بە بەراورد بە تەکنیک و شێوازەی نووسەرە جیاوازەکان، وە چۆن شانۆنامەکان کێشەکانی ژیانی هاوچەرخمان بە مانا و پەیوەندییەوە نوێیەکان دەردەبڕن. لە ڕێگەی نموونە هێنانەوەی تێکستە شانۆییەکانەوە تەکنیکەکانی شانۆی ئەبووسورد ڕووندەکاتەوە و پێمان دەڵێت کە ئەبسورد چییە و بۆچی سەریهەڵدا و چۆن لە پراکتیکدا کاردەکات؟. ئەویش بە هەمان شێوەی ئەسلین مرۆژک وەک شانۆنامەنووسێکی ئەبسورد پێڕین دەکات.
(١٢) Darko Gašparović دارکۆ گاشپارۆڤیچ (١٩٤٤ ـــ ٢٠١٧) نووسەر و دراماتۆرگ و ڕەخنەگر، مامۆستا لە زانکۆی زەگریب، نزیک ١٠ کتێبی لە بارەی هونەری شانۆی هەیە. بەزمانی کرواتی و فەڕەنسی دەینووسی. گاشپارۆڤیچ شانۆنامەکانی مرۆژکی لە ڕوانگەی شانۆی ئەبسوردەوە شی

دەکردەوە، فۆرمەکی شانۆییە کە جەخت لەسەر بێ مانای، ئەبسورد و نامەبوون، نەبوونی کرداری لۆژیکی و تەوەرە وجودیەکان دەکاتەوە. بەکارهێنانی تەنزی کولتووری و سیاسی و یاریکرن بە زمان، و دیالۆگ، کە گاشبارۆڤیچ خۆی دکتۆرای لەسەر لینگوستیکی هەبوو. ئەو، مرۆژێک لە گەشەنیگای ئەبسوردی لینگوستیکی شیکاری دەکات. کە مرۆژێک بەکاربردنی زمان ، گفتوگۆی توند و پارادوکسال و کردارەکان و سمبولەکان، کارەکتەر و توانایەکی نوێ و تایبەتی بە دروستکردنی شێوازی شانۆی ئەبسوردمان بۆ دەخوڵقێنێت. مرۆزێک تاقیکردنەوە لەسەر زمان و دیالۆگ دەکات بە شێوەیەک کە هەم نوکتە و هەم ئیرۆنی وبونگەرای دروست دەکات. زۆرجار دیالۆگەکانی خێرا، ئەبسورد و پارادۆکسیکاڵن، ئەمەش هەستی ئەبسوردی بەرز دەکاتەوە بەڵام جیای دەکاتەوە لە بەکێت کە زۆرجار زمانی مینیمالیستی بەکاردەهێنێت. گاشپارۆڤیچ پێکهاتەی کارەکتەر لای مرۆزێک شیدەکاتەوە کە کارەکتەرەکان دروست دەکات کە هەمای تەنزئامێزی بەهێزن، نەک تەنها فیگەری بەتاڵ، نوێنەرایەتی بیرێکە، پێکهاتەی دەسەڵاتی سیاسی یان لاوازی مرۆق دەکەن.

(١٣) Boulevardteater شانۆی بولڤارد بە واتای شانۆگەورەکانی کە دەکەوتە سەر شەقامەکی گەورە، Boulevard وشەیەکی فەڕەنسییە بە مانای شەقامەکی فراوان و گەورە. زۆرجار ئەم ناوە بە ناوی شانۆ یان هۆڵەی پێشکەشکردنی هونەر بەکاردێت، بۆ نموونە لە وڵاتانی سکاندیناڤیا و ئەورووپا.

(١٤) ئۆسکار بارتۆش Oskar Bartoš ڕەخنەگر و نووسەرو شارەزا لە بارەی گروتێسکی ئەدەبی و شانۆ، بە تایبەتی لە بابەتی گروتێسکی نوێ، ئۆسکار بارتۆز لە پۆلێنکردنی گرۆتێسکەکانی سەدەی بیستەمدا جیاوازی دەکات لە نێوان:

ـــــ گرۆتێسکەکانی سارد (لە جۆری کافکایزم، کە هەستێکی ترس و دڵەڕاوکێ لە خوێنەردا ورووژێنێت. کاتێک کەسێک لە ناو سیستەمەکی بێڕەحم و سەیر و ئاڵۆزدا گیر بخوات و هەست بە بێدەسەڵاتبوون بکات، ئەوە دەوترێت Kafkaesque)، واتە گرۆتێسکی تەنزئامێز (کە بەرەنگاریی نامەبوون لەگەڵ پێکەنین دەجەنگن)

ــــ گرۆتێسکەکانی فیکری (کە تایبەتمەندییەکانی… گرۆتێسکی سارد و سەرقاڵ و ژێردەقێکی فەلسەفییان هەیە). دۆخی سەیر، تێکچوو یان نائاسایی بۆ ئەوەی ڕاستییەکی قووڵی کۆمەڵایەتی یان مرۆیی بخاتە ڕوو. بە واتایەکی تر، کاتێک بیر و عەقڵانییەکی قووڵ بە شێوەیەکی ناوازە، هەندێک جار ترسناک یان خەندەدار- ناخۆش پیشان بدرێت، ئەوە دەوترێت intellektuell grotesk.

پارادایمەکی وێرانکەر.. جوتیار مەلا ڕەئوف

هەڕەشەی لە ناوبردنی شارستانیەتێک نابێت مرۆڤ تەنها وەکوو توندوتیژی سیاسی ببینێت، بەڵکوو دەبێت وەکوو دەربڕینی ئەخلاقی ئەو سیستەمەش ببینێت کە دەسەڵات و قازانج بەسەر مرۆڤایەتیدا لە پێشینەی کاریدایە.
کاتێک گومان لە ووتاری سەرۆکێک دەبێت، کە باسی وێرانکردن و بەردومانکردنی وڵاتێک دەکاتو دەیەوێت بیگەڕێنێتەوە (چاخی بەردین) بە لەناوبردنی ژێرخانی مەدەنی، مرۆڤ هەستێکی لەلا دروست دەبێت کە زیاترە لە تەنها توڕەیی سیاسی، مرۆڤ دەچیتە ناو هەستوو کینەیەکی ئەخلاقی قوڵتر، چونکە بۆ من لەدوانەکی لەو شەوەیە زۆر زیاترە لە هەڕەشەیەکی سەربازی، هەڵوێستێک ئاشکرا دەکات کە تێیدا ژیان و مێژوو و شارستانیەتی مرۆڤ تەنیا وەک کاڵایەک بە گفتوگۆ دەردەکەون، کە ئەوەش ڕێک ئەو خاڵەیە کە سیاسەتکردن لەو پەڕی لوتکەی نامرۆڤایەتی خۆیدایە.
دەکرێت کەسێک کە سەرکردایەتی زلهێزێکی جیهانی دەکات قسەیەکی لەو جۆرە بکات؟ چۆن مرۆڤ بەو ساردی و بێ هەستییەوە قسە لەسەر لەناوبردنی بناغەکانی ژیان بۆنزیکەی سەدان ملیۆن مرۆڤ دەکات؟ کارەبا، ئاو، نەخۆشخانە، قوتابخانە، ڕێگاوبان، تۆڕەکانی پەیوەندی، ئەوانە تەنها (ژێرخان) نین، ئەوانە مەرجەکانی کەرامەتوو بونی مرۆڤن لە ناو هەر کۆمەڵگایەکدا، هەرکەسێک بەو جۆرەی (ترامپ) باس لە لەناوبردنوو وێرانکردنی بکات، پێویستە بە ڕاستی گومان بخاتە سەر مرۆڤبوون و مۆڕاڵی سیاسی و وجودی کۆمەڵایەتی خۆی.
من ئەوە تەنها وەک شکستی ئەخلاقی کەسایەتیەکی سیاسی و سەرکردەیەک نابینم، بەڵکوو وەک دەربڕینی کێشەیەکی زۆر قوڵتر وگەورەتر تەماشا دەکەم، ناوکی سیستەمەکی جیهانی کە تێیدا دەسەڵات و کۆنترۆڵ و بەرژەوەندی زیاترو بەهادارتر لە ژیانی مرۆڤ هەژمار دەکرێت، بە ئەمە ئەوە ڕۆشنە کە سەرمایەداری جیهانی، وڵاتان و مەیللەتان و خاکەکانیان وەک فەزای ژیان بۆ مرۆڤەکان سەیر ناکات، بەڵکو وەک فەزای جیۆپۆلەتیکی، وەک بازاڕ، وەک سەرچاوەی کەرەستەی خاو، وەک

ناوچەی ستراتیژی سەیر دەکات، لەو شوێنانەی بەرژەوەندیەکان زاڵن، مۆڕاڵ بوونی نامێنێت، لەو شوێنانەی دەسەڵات و سەرمایە حوکمڕانی دەکەن، زۆرجار لەناوبردنی مرۆڤەکان وەک ئامرازێکی سیاسی ڕەوا دەخرێنە ڕوو.

من پێم وایە قەیرانە قووڵەکە ڕێک لێرەدا هەست پێدەکرێت، سەرمایەداری مۆدێرن بەڵێنی پێشکەوتن و بەعەقڵانیکردنی کۆمەڵگاو و گەشەسەندنی دیموکراسی دەدات، بەڵام لە فۆرمەکانی ئیمپریالیزمدا ڕووخسارێکی جیاواز ئاشکرا دەکات، ژیان دەخاتە ژێردەستەی سوودمەندی□وە، بەها ناپێوێت بە مرۆڤ ومرۆڤایەتی، بەڵکو بە دەستبەسەرداگرتن و مۆنۆپۆلکردن، کاتێک دەوڵەتێکی زل□□ز بیر لەوێرانکردن و تێکدانی سیستمی گشتی ژیانی مەدەنی وڵاتێکی دیکە دەکاتەوە، لۆژیکی ڕاستەقینەی ئەو سیستەمە بۆ هەموو لایەک ئاشکرا دەبێت، (هەموو شتێک ڕێگەپێدراوە بە مەرجێک خزمەت بە بەرژەوەندیەکانی ئەو بکات)، کە ئەوەش بە بۆچوونی من ئەوپەڕی نام□□□ی□کی سیاسی ڕیکخراو و سیستماتیکە کە وادەکات ئەو دیدگایە لە دنیای سیاسەتدا زۆر مەترسیدار ببیندرێت، چونکە لەناکاو ئەو شتانەی کە مرۆڤ وێنایان ناکات، وەکوو بژاردەیەکی سیاسی شەرعیەتپێدراو دەردەکەون، ئەوکات چیتر باسی مرۆڤ ناکرێت، بەڵکو باسی (فشار)، (رێگریکردن)، (ئامانج) و (ستراتیژ) دەکەن، بەڵام لە پشت ئەودەستەواژەو زاراوانەوە شتگەلێکی ئەبستراکت بوونی نییە، بەلکو لە پشتیانەوە منداڵ و خێزان و نەخۆش و مرۆڤی بەساڵاچوو و تەواوی شارەکان و تەواوی یادەوەری□کان و تەواوی مێژووەکان بوونیان هەیە، بەربەری□ت بە وردی لەو شوێنەوە دەست پێدەکات کە زمان ئازارەکان دەشارێتەوەو نەبینراویان دەکات.

بە بۆچوونی من هەڵەیە کە ئەو جۆرە لێدوانانە تەنیا وەک دیدگای (سیاسەتی دەرەکی توندی دەستەڵاتێک) سەیر بکرێت، بەڵکوو ئەوە دەربڕینی کولتوورێکی سیاسیی و کرۆکی ئیفلاسی ئەخلاقین، کولتوورێک کە تێیدا باڵادەستی سەربازی لە ڕێگای وێرانکردنەوە بە گەورەیی و باڵادەستی سیاسی دەزانێت، کولتوورێک کە تێیدا باوەڕ لەسەر ئەو بنەمایە بنیاد نراوە کە لەناوبردن ئامرازێکە بۆ پاراستنی دەستەلاتوو هێز، وە کولتوورێک کە تیایدا سەرۆکی بەهێزترین وڵاتی جیهان کە پێی وایە مافی سروشتی خۆیەتی بڕیار لەسەر چارەنووسی ژیان و بوون و شارستانیەتەکانی تر بدات.

مرۆڤ هیچ هێزێک لەو با□ت□دا نابینێت، بەڵکو تەنها لووتبەرزی سیستەمێک دەبینێت کە خۆی بە مۆدێرن و شارستانی دەزانێت، بەڵام هەمیشە لە ڕێگای بەربەریەتی خۆیەوە ئامادی□ بۆ لەناوبردنی شارستانیەتی ئەوانی تر، بەڕای من ئەوە قووڵترین پارادۆکسە لە

هەناوی سەرمایەداری مۆدێرندا ، باس لە ئازادی و دیموکراسی و پێشکەوتن بکەیت، بەڵام هەر کە دەسەڵاتوو هێزێکەت ڕوبەڕووی تەحەدایەکی چاوەڕوانەکراو دەبێتەوە، لەناوبردنی مرۆڤ و وێرانکاری بەرهەم بهێنیت، هەروەها ناوکی لۆژیکی دەسەڵاتی سەرمایەداری مۆدێرن ئاشکرا دەکات، ژیانی ئەوانی دیکە بە پێی بەرژەوەندییەکان بەهایان پێدەدرێت، ئەوەی گرنگە کەرامەتی مرۆڤ نییە، بەڵکو سوودی ستراتیژی و کۆنترۆڵکردن و باڵادەستییە، لەو شوێنانەی دەسەڵات و قازانج پێوەر دادەنێت، سنوورە ئەخلاقییەکان دەگۆڕدرێن، پاشان لەناوچوون و لەناو بردن دەبنە شتێکی عەقڵانی و حیسابکراو و لە ڕووی سیاسییەوە ڕەوایەتیان پێدەدرێت، ڕێک ئەوەیە کە زۆر مەترسیدارە، ئیتر (بە مۆڕاڵی) وەک (بە مۆڕاڵی) دەرناکەوێت، بەڵکو وەک ئامرازێکی سیاسی حەق و شەرعی دەردەکەوێت.
زلهێزێکی جیهانی کە بانگەشە بۆ دیموکراسی و مافی مرۆڤ دەکات دەبێت لەمەودوا هێڵێکی ڕوون بکێشێتوو بەو وێنە ڕاستەقینەی کە نیشانی دەدات دەبێت خۆی پێناسە بکاتەوە، هەر هێزێک ئامادە بێت بناغەکانی تەواوی کۆمەڵگایەک تێکبداتوو وێرانی بکات تا ئاستی گەڕاندنەوەی بۆ (چاخی بەردین)، هەموو مافێکی ئەخلاقی خۆی وەک بەرگریکاری ماف و یەکسانی کۆمەڵگاکان کە نیشانی دەدات، لەدەست دەدات، چونکە شارستانیەتوو مرۆقایەتی بە وێرانکردنو باڵادەستی سەربازی پێناسە ناکرێت، بەڵکو بە توانای سنووردارکردنی وێرانکاری و توندوتیژی و نواندنی هێزی ئەقڵ پێناسە دەکرێت.
دواجار حوکمێکی ڕوون دەمێنێتەوە، هەرکەسێک باسی لە ناوچوون و وێرانکردنی شارستانیەتێکی هەزاران ساڵە بکات، بە ناوی یاساو و ماف وئاسایش و ئازادییەوە قسە ناکات، وە کاتێک سەرۆکێک بەو شێوەیە قسە دەکات، ئەوە نەک گەورەیی و هێز، بەڵکو تێکشکانێکی ئەخلاقیی سیاسی ئاشکرا دەکات کە دەسەڵاتوو بەرژەوەندی و قازانج بەسەر مرۆڤایەتی و شارستانیەتی مرۆڤدا بە ڕەهایی ئەولەویەت پێدەدات.

جوتیار مەلا رەئوف

گوزەرێک بە نێو دێڕە شیعرییەکانی (کەژاڵ عەلی) و ئاشنابوون بە جوانییان.. ڕەنگین مەلا سەمەد

لە گوزەرکردن بەنێو دێڕە شیعرییەکانی خانمە شاعیر (کەژاڵ عەلی)دا هەوای شاعیربوونیت بەردەکەوێ، لێکدانەوەیان! ئاسۆیەکی ڕوونی شیعرییت پێدەبەخشێت، خەیاڵت بۆ لێکدانەوەی پیت و وشەکان پەلکێشدەکات، لەزەت و چێژی جوانیی و تەمای شیعرییت پێدەبەخشێ، ئەو بە سادەیی دێڕەکان دەرنابڕێ، بەڵکو هەڵوەداو ماندووت دەکات بە مانا هەقیقییەکەی خۆی، بەدەنگ و کەمدووە، بەڵام دونیایەکی بەرینە لە وشەو داڕشتن، دوورەپەرێزیی ئەو بە باشتر پێشکەشکردنە نەک خۆحەشاردان، سادەیە لە کەسایەتیی بەڵام دەوڵەمەندە لە بیرو دەربڕین و خەیاڵی ئەرێنی، ئەو! کاتێک دێڕەکان بەسەردەکاتەوە بۆ پێکهێنانی دەقێک، قوربانیی بە هەندێک لایەنی ژنێتیی خۆی دەدات بۆ ئەوەی دەقێکی ڕچشکێن و داهێندراو بونیادبنێت و، گەمەیەک لەنێو کلتوورە زاڵەکان و خەیاڵە قەتیسەکان ئەنجامبدات، مەیلەکانی ئەو بە شیعرو شاعیربوون مۆرکی ڕەسانەیەتی پێوەیەو بەرگێکی سەنگینی شیکی بەبەردا کراوە، ئەو! هیچکات لە خەیاڵی لادان لەم بەرگەدا نییەو، کردوویەتی بە پۆشاکی شیعری هەمیشەیی

لای ئەو شیعرو ئەدەب گەنجینەیەکی ڕەحیین و ئامادە نییە دەستبەرداریان بێت، وێنەی شیعریی ئەو پانتایەکی بەرینی داگیرکردووە.

ئەو ژیرە لە هەڵبژاردنی وشە شاراوەکان، دەریاندەخات و بەکاریاندێنێ، تا ئاستی پێبردن بە هەموو جوانییەکانی ناوەڕۆکیان دەتبات، ئەو ناوەستێت، بەردەوامە لە گەڕان بەدوای دەقە نەبیستراو و نەوتراوەکان، دەیاندۆزێتەوەو بەرچاویان دەخات

لە ئاست پێناسەو هەڵسەنگاندنی قەڵەمەکەی تووشی شۆکت دەکات، هێزی ژنێتیی ئەو بە بوون، هێندەی ئاسمان و زەمینە

پێناسەو خوو و باس و خواسی کەژاڵ عەلی لە شیعرەکانیدا دەبینرێت، چون هێمن و هەیمەنەو کەسایەتیی ڕەونەقدارەو هاوشێوەی تیشکێک ڕەنگدانەوەی لەسەر ناوەڕۆک و فۆڕم و دەقەکانی دەبینرێت

کەژاڵ! بە شیرینی وشەو سەنگینی دەربڕین و سەلیقەیی لە تەکنیک،

تاڵیی لە بیر دەباتەوە،
جوانیی دەبەخشێتەوەو ئازارەکان پێچەوانە دەکاتەوە.
ئەو جۆرێک دەنووسێت، ئەندێشە هاوشێوەی(با) ئاراستە دەکا، گومان بە جوانبینی و داهێنانی ژن وەک گەردەلوول ڕادەماڵێ، ئیلهام بە بیرکردنەوه وەدەست ئەخات
هەروەک شاعیرو نووسەر کەژاڵ نوری لەبارەیەوە دەڵێت، کەژاڵ عەلی فەرهەنگێکی بێدەنگە.
ئەو پڕە لە قسەو زمانێکی نەرمی هەیە لە دەربڕین

لە شیعرێکدا کەژاڵ عەلی بە ڕەهەندێکی قووڵەوە وێنەی سۆزو ناخی پڕ خۆشەویستی خۆی بۆ عەشقێک دەکێشێت کە لێی ونبووەو ناتوانێت خۆی تێدا بدۆزێتەوە، لەکاتێکدا تەفسیری تاسەو تامەزرۆیی عیشقی ئەم بە ڕۆحێکی ونبوو، پڕە لە نائومێدی و چاوەڕوانی و بەربەرەکانێ بۆ ئەو عەشقەی کە وەک باران بەسەریدا دەبارێ و زیندووی دەکاتەوە بەردەوامیش بەرەو مەحاڵی دەبات،
لێوی تەڕی پێ ئاو دەداو نوقمی حەسرەتی تەربوونی دەکات.
لە سروشتدا وێنەی عەشقی کێشاوەو با و باران و هەورو گەردوونی کردووەتە ڕەمزی عەشقێکی نەرم و بێگەردو ڕۆحیی.

راوەدووی بای دەنا
سەری لە گێژی باخچەدا
لە جێ ما ، باران .

شەڕی گەردوون دەکەم
بەس هی تۆم پێ ناکرێ
کەدەی وەک باران
لەچاو ترووکاندنێکدا
شەلالم دەکەی بە دەسڕێژی ئەشق .

تێکەڵبوونی کۆمەڵێک واتای وەک باران و مۆسیقاو بەن و خەون و ئەرخەوان، هەستێکی ناوەکیی بزووێنەر ئەخوڵقێنێ لە عەشقێکی پەنهاندا کە پڕە لە هێمنی و جوانی و شکۆ، ئاوازێک ئەچڕێ کە عاشق مەست و سەرسام دەکات، وێنەیەکی شیعریی وا دەدات بە دەستەوە، کە ڕووی ڕاستیی عەشق دەردەخاو هێمای جوانیی عەشقی ڕۆحیی دیاریدەکات ئەم جۆرە دەربڕینەش لە ئەنجامی لێوردبوونەوە، هەستەکان لە توێژیەکی تەواو ڕووکەشەوە تووڕ دەدات و بەرەو هەوربوونەوە ئاراستەیان دەکات،
بەهۆی بەنی عەشقی ڕاستەقینەوە، ڕۆحی پەیوەست و پەلکێش دەکات.

کە دێمە بەر نمەی شەرەکانی تۆ و
مۆسیقای بەخوری ئاو
لە خەونێکی ئەرخەوانی یاخییەوە
دەبم ب□ پ□لینگێکی چنگ ب□ بارانی
عاشق
دێم بۆن بەرووحتەوە دەکەم .

شاعیر وێنایەکی جوانی ناخی خۆی تێکەڵ به تێکەڵەیەک لە سروشتی باران و سەرماو هەور کردووە، پێیوایە ئەو بارانەی کە سەرما لەگەڵ خۆی دێنێ و پێیەکان ئەتەزێنێ لەگەڵ گرمەو بروسکەکانی هەوریش سەما بە دەستە سڕو ڕچاوەکان دەکات.
ئەمەش پیشاندانی وێنەیەکە، کە خەمەکان دەڕەوێنێتەو ئازارەکان دەکاتە هیوا.
شاعیر پێیوایە باران ئاسوودەیی خۆی لە هەنسکی ئەودا دەدۆزێتەوه، باران ئاوی ئیلاهییەو هەنسکی ئەمیش فرمێسکی دووری یارە، هاودەنگیی و هاودەمییەک لە نێوان خۆی و باراندا بەدی دەکات بۆ هاوسۆزی و هاوڕێیەتی، هەنسک و باران دەکاتە هاودەم و هاوڕێی یەکتر.

پێیەکانی تەزین، باران
بەدیار چەپڵە بارگاوی یەکانی هەورەوە
دەستی سری کانوونەکانی گرتووە و
سەما دەکا .
وەک دلم لای ئەو بێ
سەری بە کەڤالی هەنسکم کردوە
باران .

بەکارهێنانی دوو دەستەواژەی پێچەوانە، کە ئەوانیش (منداڵیی و گەورەبوون)ە، پێناسەی ژیانی دوو وێستگەی جیاوازی تەمەنی شاعیرە لەو ساتەوەی کە هەستێکی منداڵانەی تێدابووە تا گەورەبوونی ئەو هەستە لەگەڵ خەمەکانی ژیانیدا.
منداڵیی، وێستگەیەکە ناخ تیایدا هێورەو خەم ئاڵۆزی ناکات و فرسەتەکانی لە کیس نادات.
بەڵام لە گەورەبووندا شەپۆلی بێئومێدیی، تاڤگەی ئاو
هەرچەندە تەڕە، مرۆڤ تووشی هەڵقرچان و وشکبوون دەکات.
لەم جەنجاڵییەش کە پڕە لە خەم و نائومێدی و حەسرەت، باران هەرچەندە دەنووکی نییە هاوشێوەی باڵندەیەک هەستەکانم بریندار دەکات.

منداڵیم ،
سێریز تریقانەوەی بارانی دەهۆنییەوە ،
تەر نەدەبوو .
گەورەییم، لەبەر تەوژمی
بێهومێدی تافاو
زەمەن وشک دەکاتەوە .
سەرم پر بوو لەجریوە
دەنووک لەگۆی ئیحساسم گیر دەکا
باران .

وێنەکان لەم بەشەی کۆتادا ترسی تیا بەدی دەکرێت ترس ل□ ه□خ□□تاندن، ترس لەو بێزارییەی کە بەرۆکی پاکی بێئاگای یاری گرتووە، ترس لەو دەرفەتەی کە باران قۆستوویەتییەوە بۆ ئەوەی دڵی یاری پێ بخاتە نێو بۆسەو پیلانی داڕێژراوی ئەو بارانەی کە دڵۆپ دڵۆپ لە پەنجەرەی دەداو لە نهۆمی حەوتەمی (با)وە دەیەوێت بێ پرس، خۆی بە باوەشی پڕ سیناریۆی باراندا بکات، باران کە وەکتر ڕەمزێکەو بە دیوێکی جوان واتا ئەبەخشێت، لێرەدا شاعیر بە گومانەوه باسی لێوە کردووەو هاوشێوەی دێوەزمەیەک لێی دەڕوانێت و ترسی لە بوونییەتی.

ئەوەندە دێتە بەر پەنجەرەکەم
دڵۆپ دل□پ ،
دەترسم ،
ل□ نهۆمی حەوتەمی باوە ،
بکەوێتە باوەشی سیناریۆی
بارانەوە ، دڵم

رەنگین مەلا سەمەد

کتێبی دنیای ئەدەب ژمارە ٣ و ٤

ی ساڵی ٢٠٢٦

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..]

DunyaiAdab3-4Download

داڕشتنی نووسین لەنێوانی هزرو واتادا.. ستار ئەحمەد

نووسین تەنیا گواستنەوەی چەند زانیارییەک نییە لە مێشکەوە بۆ سەر لاپەڕە، بەڵکو پرۆسەیەکی ئاڵۆزی ئەندازیارییە کە تێیدا نووسەر وەک وەستایەکی لێهاتوو، تان و پۆی بیرۆکەکان بەیەکەوە دەبەستێتەوە. کاتێک باس لە داڕشتنی نووسین دەکەین، لە ڕاستیدا باس لەو بنچینە پتەوە دەکەین کە دەقەکەی لەسەر هەڵدەچنێندرێت، تاوەکو ببێتە یەکەیەکی یەکگرتوو و خاوەن ناسنامەیەکی دیار. ئەم کارە پێویستی بە وردبینییەکی زۆر و شارەزاییەکی تەواو هەیە لە نێوان چەمک و گەیاندنی پەیامەکاندا. هەر دەقێکی نووسراو ئەگەر خاوەنی داڕشتنێکی تۆکمە نەبێت، وەک تەلاری پڕ لە درز وایە کە بە کەمترین لەرینەوەی مانا هەرەس دەهێنێت و ناتوانێت لە بەرامبەر ڕەخنە و کاتدا خۆی ڕابگرێت.
گرێچنی نووسین ئەو هونەرە بەرزەیە، کە ڕێگری دەکات لە پەرتەوازەبوونی مێشکی خوێنەر. نووسەری بەسەلیقە دەزانێت چۆن سەرەتای وتارەکەی بە کۆتاییەکەی ببەستێتەوە، بە شێوەیەک کە هیچ کەلێن و درزێک لە نێوان بڕگەکاندا نەمێنێتەوە. ئەم پەیوەندییە توندو تۆڵە وا دەکات خوێنەر هەست بە ئارامی بکات و لە ناو شەپۆلی وشەکاندا ڕێگەی ڕاستی خۆی ون نەکات. لەم سۆنگەیەوە، داڕشتن دەبێتە گیانی نووسینەکە؛ ئەگەر داڕشتن لەرۆک و سست بوو، ئەوا بەهێزترین بیرۆکەکانیش ناتوانن جێگەی خۆیان لە ناو دڵی خوێنەردا بکەنەوە و دەقەکە وەک کۆمەڵە پارچە گوشتێکی لێکجیا دەردەکەوێت کە هیچ ڕۆحێکی تێدا نییە.
زمان لەم پرۆسەیەدا ڕۆڵی سەرەکی دەگێڕێت. پاراستنی ڕەسەنایەتی زمان و دوورکەوتنەوە لەو دەربڕینانەی کە نامۆن بە گیانی نەتەوەیی

و کولتووری، یارمەتیدەرێکی گەورەیە بۆ ئەوەی گرێچنەکە سروشتی و ڕەوان بێت. هەر وشەیەک کە دەخرێتە ناو ڕستەیەکەوە، دەبێت وەک خشتەکی تاشراو بێت کە تەنیا بۆ ئەو شوێنە دەست بدات. لێرەدا نووسەر تەنیا گواستەرەوەی زانیاری نییە، بەڵکو پارێزەری جوانی و شکۆی زمانەکەیەتی. داڕشتنی ڕاستەقینە لەوەدا دەردەکەوێت کە نووسەر چۆن دەتوانێت بە وشەی سادە بەڵام پڕاوپڕ لە واتا، ئاڵۆزترین کێشەکان شیبکاتەوە بەبێ ئەوەی پەنا بۆ وشەی بێگانە بەرێت کە تەنیا بۆ خۆدەرخستن و ڕازاندنەوەی بێبنەما بەکار دەهێنرێن.

هەروەها، گرێچنی نووسین پێویستی بە ئارامگرتن و دووبارە پیاچوونەوەی بەردەوام هەیە. نووسەر دەبێت چەندین جار دەقەکەی بپشکنێتەوە تا دڵنیا بێت کە زنجیرەی بیرۆکەکان هیچ پچڕانێکی تێدا نییە. ئەمە ئەو قۆناغەیە کە تێیدا دەق لە شێوەیەکی خاوەوە دەبێتە بەرهەمێکی پوخت و پاراو. کاتێک خوێنەر دەقێکی خاوەن داڕشتنی بەهێز دەخوێنێتەوە، هەست بە ماندووبوون ناکات، چونکە ڕیتم و ئاوازی وشەکان بە شێوەیەکی وا ڕێکخراون کە مێشک بە ئاسانی وەریان دەگرێت و لێیان تێدەگات. لە ڕاستیدا جوانیی نووسین لەوەدایە کە خوێنەر تەنیا مانا وەرنەگرێت، بەڵکو چێژ لە چۆنیەتی بەیەکەوەبەستنی واتا و وشەکان ببینێت و لە قووڵاییی مانا گەورەکاندا نوقم بێت.

لە لایەکی ترەوە، داڕشتن و گرێچنە پێویستیان بە جۆرێک لە لۆژیک هەیە، کە پێی دەوترێت پەیوەندی هۆکاری. واتە هەر بڕگەیەک دەبێت ببێتە دەرەنجامی بڕگەی پێش خۆی و سەرەتایەک بێت بۆ بڕگەی پاش خۆی. ئەم جۆرە لە ڕێکخستن وا دەکات وتارەکە ببێتە یەک پارچەی یەکانگیر. نووسەری ژیر وەک چنینکەرێکی لێهاتوو وایە کە ڕەنگەکان و دەزووەکان بە شێوەیەک تێکەڵ دەکات کە لە کۆتاییدا نەخشێکی بێوێنە دروست دەبێت. هەر لادانێک لەم بنەما زانستی و هونەرییانە دەبێتە هۆی ئەوەی پەیامی نووسەر بە نیوەچڵی بمێنێتەوە و کارایی خۆی لەدەست بدات و وەک دەقێکی بێ ناسنامە تەماشا بکرێت.

هەروەها دەبێت ئاماژە بەوە بکرێت کە هزر و واتا بە زمانێکی پاک و پاراو تەنیا وەک خەونێکی ناڕوون دەمێننەوە. نووسەر کاتێک دەست دەداتە قەڵەم، دەبێت بەرپرسیارێتی مێژوویی خۆی لەبەرچاو بگرێت. هەر دەقێک کە دەینووسێت، تەنیا بۆ ئەمڕۆ نییە، بەڵکو دەبێت وەک ئەرشیفێکی هزرین بۆ داهاتوو پارێزگاری لێبکرێت. داڕشتن لێرەدا دەبێتە قەڵغانێک کە ڕەسەنایەتی بابەتەکە دەپارێزێت و ڕێگری دەکات لەوەی ماناکان لەژێر فشاری گۆڕانکارییە خێراکاندا بپووکێنەوە.

لە کۆتاییدا دەتوانین بڵێین، داڕشتنی نووسین و گرێچنی واتا، دوو

ڕووی یەک دراون کە لە ناوەندی هزردا یەک دەگرنەوە. یەکەمیان شێواز و پێکهاتەی دەرەوەی دەقەکەیە و دووەمیان جەوهەر و ناوەرۆکی ناوەوەیەتی. هەر نووسەرێک بیەوێت ش□و□ن پەنجەی لە ناو دنیای ڕۆشنبیری و ئەدەبیدا دیار بێت، دەبێت بەر لە هەر شێوازێک، کار لەسەر بەهێزکردنی بنەماکانی داڕشتن و توندوتۆڵکردنی گرێچنی بابەتەکانی بکات. زمانەکەی بپشکنێت و هەرچی وشەی نامۆ و دەربڕینی سستە لێی پاک بکاتەوە. تەنیا ئەو دەقانە لە مێژوودا دەمێننەوە کە لەسەر بنەمایەکی لۆژیکی و زمانەوانیی بێگەرد و پتەو بونیاد نراون. ئەمە ئەو ڕێگەیەیە کە نووسەر دەگەیەنێتە لوتکەی داهێنان و دەقەکەی دەکاتە ئاوێنەیەکی ڕاستگۆ بۆ نواندنی ڕاستییەکان و گەیاندنی پەیامە مرۆییە بەرزەکان بۆ خوێنەرانی ئێستا و نەوەکانی داهاتوو.

ستار ئەحمەد

ڕۆمانی فڕینی پردەکان و ڕووخاندی گەورەترین پردی ئێران پێشبینیەکی دیکەی هاتەدی.. دڵشاد کاوانی

ڕۆمانی فڕینی پردەکان و ڕووخاندی گەورەترین پردی نێوان تاران و کەرەج، هەڕەشەی ئێران بۆ ڕوخاندنی پردەکانی وڵاتانی عەربیی پێشبینی تەواوی ڕۆمانی فڕینی پردەکان هاتەدی.

دوای ئەوەی دۆناڵند تراپ دوینێ گەورەترین پردی نێوان تاران و کەرەجی ڕوخاند و هەرەشەی ڕوخاندنی سەرجەم پردەکانی ئێران دەکات. لە بەرانبەردا عێراقچی هەڕەشەی ڕوخاندنی پردەکانی وڵاتانی عەربیی دەکات و لەوانە پردی شێخ جابر ئەلئەحمەد ئەلسەباح کۆز وەی؛ کوێت. شا فەهد کۆز وەی؛ سعودیە – بەحرەین. کۆز وەی شێخ زەید؛ ئەبوزەبی. پردی ئەلمەقتە؛ ئەبوزەبی. پردی شا حسێن؛ ئوردن. پردی دامیا ئادەم؛ ئوردن – کەناری ڕۆژئاوا. پردی شێخ خەلیفە؛ ئەبوزەبی. پردی

عەبدون؛ عەممان پایتەختی ئوردن.
کەچی من لە ساڵی 2023 ڕۆمانێکم بەناوی فڕینی پردەکان و شەڕی سێ وڵات و شارستانیەت لە ڕۆژهەڵاتی ناوین کرد، کە لەو شەڕەدا سەرجەم پردەکان دەڕووخێنن لە بەشی ڕووخانی پردەکان و لاپەڕە (61) دا هاتووە:

ڕوخانی پردەکان

ئەو شارە پڕە لە پرد، پردی بەرز و پردی نزم، پردی پان و پردی تەسک، هەزاران پردی دارینە و بە گوریس و ستووندە و تەژەی تێدایە. لە ڕۆژی ڕوخانی پردەکان، لە هەر خولەکێک پردێک و لە کاتژمێرێک شەست پرد لەو شارە دادەڕمێت. بە دینامێت و بۆمبی دەستی و ڕاکێشانی گوریس و تۆپ و هاوان و تەناف، پردەکان دەڕوخێنن.

جگە لەم بەشە شارێکی تیدایە بەناوی شاری پردەکان کە سەرجەم پردەکانی ژیان لەم شەڕەدا دەڕووخێن وەك لە لاپەڕە (147) دا هاتووە:
لای باکووری شاری پردەکان شاری شیلەی هەنگ و لای باشووری دەریای خەمگیر و ڕۆژهەڵاتی کارخانەی لەکارکەتوو بوو، ڕۆژئاوای خوزستان و شاری خۆشی و پێکەنین بوو. لەم شارەدا هەزاران پردی تێدایە و هەر پردەی ناوێکی هەیە، پردی خۆشەویستی، پردی شادی، پردی خەمخانە، پردی ئازار و شەکەت، پردی پەڕین، پردی پەڕینەوە، بەیەک گەیشتن، دابڕان، کوشتن، بڕین، فڕین، تڕین، فسین، قنین، پردی سیک و هۆڕ و زیڕەکردن و گووکردن و بەخۆداڕیتن.

لە کۆتایی ڕۆمانەکە و لە لاپەڕە (347) هاتووە:
بێ بەختی من باوبۆران و ڕەشابەیك هەڵی کرد، لەبری هەموو ش□□ك لە ژێر پردی شۆڕشدا، عەرەبانە شل و شەقەکەی منی هەڵگرت و پەڕ و کاغەزانەی پەڕش و بڵاوکردەوە. هەنار و پاقڵەکانم □زانە نێو جۆگەڵەی ئاو و تەختە و داری عەرەبانەکەم تێکشکان. بۆ چەند مانگێك دەچێت لە کونجی ماڵەوەم، ئەوەی لە پاق□فر□شی□کەوە فێری ببووم، کردم بە ڕۆمانێك بەناوی فڕینی پردەکان.

ئەو کاتەی ڕۆمانەکەم بڵاوکردەوە، گوتم: ئەم ڕۆمانەم ڕۆمانی پێشبینییەکانە، لە ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست یەکبوونی ئاینەکان بەناوی قینات و شەڕی سێ هێما و دەسەڵاتە و لە ئێرانەوە لە خوزستانەوە سەرهەڵدەدات و کە باشووری وڵاتی ئێران و دورگەی خارك و هۆرمزە و دەچێتە بەغدا و کوردستان و بیابانی عەرەبیی و بیابانی نەقەب و

شاری عەکا و حەیفای ئیسرائیل و لەوێ کۆتایی دێت، زۆر کەس پێی هەناسەسواربوون و پێیان وابوو، من تووشی تەوەهووم بوویمە.

بەداخەوە بە شەنسی من و دەخی ڕۆمانی کوردیی وایکردووە لەبری توێژەران کە خەم بەم ڕووداوەکان پشتڕاست بکەمەوە. سەرتا لە ڕۆمانی بەڕێگاوە لە ساڵی 2019 باسی سەرەتایی پێکدادانی سێ شارستیانییەت و سێ ئایین و سێ جەمسەریم کرد. کە جەنگ دەچێتە نێو تونێلەکانەوە. دواتر لە ڕۆمانی فەینی پردەکانەوە جەنگ دەچێتە قۆناغێکی دیکە کە وێرانکردنی سەرجەم پردەکانی شارەکانی لێ دەکەوێتەوە.

لە ناساندنی هەولێری ڕۆمانی فەینی پردەکان لە ساڵی 2023 لە کتێبخانەی مۆزینی هەولێر کە مامۆستا هاوکار جەمیل خویندنەوەی بۆ ڕۆمانی فەینی پردەکان کرد، ئێستەش قسەکانی بە تۆمارکراوی ماون کە گوتی: ئەم ڕۆمانە تەنیا ڕۆمانیکی ئاسایی نییە، بەڵکوو دڵشاد کاوانی هاتووە شتەکمان پێ بڵێت کە ڕەنگە لە ئایندە شتێك ڕووبدات، چونکە ئەوەی دڵشاد کاوانی لە ڕۆمانی بەڕێگاوە باسی کردووە، نەیتوانیوە تەواوی بکات بەڵکوو هاتووە لە ڕۆمانی فەینی پردەکان تەواوی بکات. دەتوانم بڵێم هاوکار جەمیل یەکێك بوو، لەو ئەکادیمیستانەی کە زوو درکی بەوە کرد، تەنیا دەقێکی ئەدەبی نییە، بەڵکوو ڕۆمانی فەینی پردەکان ڕۆمانێکی پێشبینیکارە. بەڕێز چاوەڕێی پێشهاتی گەورەتربن.

دڵشاد کاوانی

نووسەری ڕۆمانی فەینی پردەکان چاپی 2023

ئەمریکا دەستیکرد بە گەشتەکانی بۆ سەر مانگ.. ڕەزا شوان

(ناسا) ئاژانسی ئاسمانی ئەمریکا، بۆ یەکەمجار لە ماوەی زیاتر لە (٥٠) ساڵدا، لە (١/ نیسان) بە کەشتیی ئارتیمیسی دووەم. ئاسمانگەڕانی بۆ خولگەی مانگ ڕەوانەکرد.

(چارلی بلاکوێڵ- تۆمپسۆن) بەڕێوەبەری هەڵدانی ئارتمیسی

دووەم، چەند خولەکێک پێش بەرزبوونەوەی کەشتیی ئاسمانی (ئارتمیس ـ ٢) بۆ خولگەی مانگ، بە تیمی ئاسمانگەڕییەکەی وت:"لەم ئەرکە مێژووییەدا، ڕۆحی تیمی ئارتمیس و بوێری گەلی ئەمریکا و هاوبەشەکانمان لە سەرانسەری جیهان و هیوا و خەونەکانی نەوەی نوێ لەگەڵ خۆتان هەڵدەگرن". "بەختێکی باش. بەرەو ئارتمیسی دووەم".

دوای زیاتر لە (٥٠) ساڵ، لە کۆتایی هاتنی بەرنامەی ئەپۆلۆ و دوای ئەرکی تیمی ئاسمانگەڕی بۆ سەر مانگ، ئێوارەی چوارشەممە (١/ نیسان/٢٠٢٦) لە کاتژمێری (٦:٣٥) بە کاتی ڕۆژهەڵاتی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بێ، لە ناوەندی بۆشایی ئاسمانی کێنێدی لە شاری کەیپ کاناڤێرال لە ویلایەتی فلۆریدا بۆ بۆشایی ئاسمان، کەشتیی (ئارتمیسی دووەم) ی ناسا، بە موشەکی (ئۆریۆن) کە مووشەکێکی هەڵدەری زۆرە بەهێزە، بۆ خولگەی مانگ هەڵدرا.

سێ پیاو و ژنێک لە گەشتێکی (١٠) ڕۆژیدا، بۆ خولگەی مانگ دەستیان پێکرد. پێشبینی دەکرێت کە ئەم گەشتە، لاپەڕەیەکی نوێ لە مێژووی گەڕانی بۆشایی ئاسمانی ئەمریکادا بکاتەوە. بالادەستیی لە گەشتی بۆشایی ئاسمانیدا بسەلمێنێتەوە.

جێرمی هانسن، ئاسمانگەڕی کەنەدی، لە شوێنی خۆیەوە لە ناو ئارتمیسی دووەم،

دە خولەک پێش بەرزبوونەوەی ئارتمیس وتی:"ئێمە بۆ هەموو مرۆڤایەتی دەڕۆین".

دۆناڵد ترەمپ، سەرۆکی ئەمریکا، لەلای خۆیەوە، لە پلاتفۆرمی (توت سۆشیال)ی خۆیدا ڕایگەیاند:"ئەمریکا دەگەڕێتەوە بۆ سەر مانگ!" ئامژەی بەوەش کردووە، "کەس ناتوانێت ڕکابەری ئێمە بکات! تەنها ئەمریکا ڕکابەری نییە، بەڵکو زاڵە و هەموو جیهان چاودێری دەکات".

ئەم ئەرکە نوێیە بەناوی (ئارتیمیس ـ ٢) لە سەنتەری بۆشایی ئاسمانی کەنەدی لە فلۆریدا دەستیپێکرد. سێ ئاسمانگەڕی ئەمریکی و کەنەدییەک لەناو ئارتیمس ٢ دان: (ڕید وایزمان) سەرۆکی تیمەکە و (ڤیکتۆر گلۆڤەر) و (کریستینا کۆچ) و (هانسن کەنەدی).

ڤیکتۆر گلۆڤەر، کە یەکێکە لەو چوار ئاسمانگەڕانەی گەشتی (کەشتی ئارتیمس ٢) فەرماندەیی ئەرکەکەیە. کاتێک کە منداڵ بوو لە دەیەی پەمەنا، لە تەلەڤزیۆنەوە سەیری هەڵدانی کەشتیی بۆ بۆشایی ئاسمانی دەکرد و خەونی بە فەزاکەوانییەوە دەبینی. گلۆڤەر سەرەتای کارکردنی وەک فڕۆکەوانی تاقیکاری لە بیابانی

مێگاڤێ دەستپێکردووە، لە قوتابخانەی فڕۆکەوانی تاقیکردنەوە، لە بنکەی هێزی ئاسمانی ئێدواردز خوێندوویەتی و لە بەتالیۆنێکی فڕۆکەوانی تاقیکاری هێزی دەریایی لە دەریاچەی چین لە کالیفۆرنیا خزمەتێکی زۆری کردووە.
ئەگەر لەم گەشتەیدا سەربکەوێت، گلۆڤەر دەبێتە یەکەم کەسی ڕەشپێست کە گەشتی بۆ سەر مانگ کردووبێت.
یەکەم ژنیش کە ئەو کارە دەکات، کریستینا کۆچ، کە ئاسمانگەڕێکی ناسراوە. خاوەنی ریکۆردی درێژترین گەشتی دەرەوەی زەوییە، یەکەم ژنی کاندیدکراویشە، کە لە ساڵی (٢٠٢٨) دا، بە (ئارتیمس ٣) دەچێتە سەر مانگ. (نووسەر ئەم باسە) لە مانگی (نۆڤەمبەری/٢٠٢٤) دا، بە درێژی باسی بیۆگرافیای (کریستینا کۆچ) م کردووە، لە سایتە کوردییەکاندا بڵاوم کردووەتەوە.
ئاسمانگەڕی کەندیش (جێرمی هانس) دەبێت بە یەکەم ئاسمانگەڕ، کە ئەمریکی نییە و بە کەشتییەکی ئەمریکی، لە گەڵ ئاسمانگەڕە ئەمریکییەکاندا ئەم گەشتە دەکات.
پڕۆژەی ئارتیمیس، کە لە خولی یەکەمی سەرۆکایەتی دۆناڵد ترەمپدا، لە ساڵی (٢٠١٩) دا، ترەمپ پەردەی لەسەر پڕۆژەکە لادا و جەختی لەسەر جێبەجێکردنی کرد. ئامانجی پڕۆژەکە ئەوەیە لە کۆتاییدا، ئامادەیی هەمیشەیی مرۆڤ لەسەر مانگ دابمەزرێنێت و ڕێگە خۆش بکات، بۆ گەشتەکانی داهاتوو بۆ سەر گەڕەهەسارە (مەریخ). بەڵام لەم ساڵانەی دواییدا بە چەند هۆیەکەوە، پڕۆژەکە ڕووبەڕووی ئاستەنگی و دواکەوتنی زۆر بووەتەوە.
جەماوەرێکی زۆر لە کاتی هەڵدانی کەشتی (ئارتیمیس ٢) لە نزیک شوێنی هەڵدانی کۆبوونەوە بە بینینی ئەم ڕووداوە مێژووییە.
گەشتەکە ماوەی (١٠) ڕۆژ دەخایەنێت. لەو ماوەیەدا ئاسمانگەڕە ئاسمانییەکان، بە کەشتییە ئاسمانییەکەیان، دەگەنە خولگەی مانگ، چەند جارێک بە خولگەی مانگدا دەسووڕێنەوە. بەبێ ئەوەی ئەمجارە لەسەر مانگ بنیشنەوە. بڕیارە لە ساڵی (٢٠٢٨) دا، بە (ئارتمیس ـ ٣) بۆ جارێکی تر بچنەوە سەر مانگ. کە یەکێک لەو ئاسمانگەڕانەی کە لەسەر مانگ دادەبەزن، خاتوو (کریستینا کۆچ) دەبێت.
ئەم ئەرکە کەشتییەی (ئارتیمس ـ ٢)، کەشتیی (ئەپۆلۆ ـ ٨) دەهێنێتەوە یاد، کە بۆ یەکەمجار لە ساڵی (١٩٦٨) دا، ئەمریکا ڕەوانەی خولگەی مانگی کرد.

یەکەم نیشتنەوەی مرۆڤ لەسەر مانگ لە ساڵی دواتردا، لە (٢٠/ یۆلیۆ/ ١٩٦٩) دا، بە کەشتیی (ئەپۆلۆ — ١١) ئەنجامدرا. دوو ئاسمانگەڕی ئەمریکی (نیل ئارمسترۆنگ و باز ئاڵدرین) لەسەر مانگ دابەزین. دوایین گەشتیش بۆ سەر ڕووی مانگ، لە ساڵی (١٩٧٢) دا، بە کەشتیی (ئەپۆلۆ — ١٧) ئەنجامدرا. لەو ساڵەوە هیچ گەشتێکی تر بۆ سەر مانگ نەکراوە.
(ناسا) دەزگای بۆشایی ئاسمانی ئەمریکی بەنیازە بنکەیەک لەسەر مانگ دابمەزرێنێت پێش ئەوەی دەست بە ئەرکەکانی بۆ سەر مەریخ بکات.
ئەم گەشتە کە ناوی (ئارتیمیس) ە، ئارتیمیس ناوێکی کۆنی یۆنانییە، لە ئەفسانەی یۆنانیدا خواوەندی مانگ بووە. خوشکی (ئەپۆلۆ) ی خواوەندی خۆر بووە. خوشک و برایەکی لفانە بوون. کچ و کوڕی (زیۆس)ی خوای خواندەکان بوون. لەبەر بەهێزی دەسەڵاتیان کەشتی ئەپۆلۆ و ئارتیمیس بە ناوی ئەم خوشک و برا خواوەندەوە نراون. (ئۆریۆن) یش، یەکێک بوو لە موریەد و لە شوێنکەوتووەکانی ئارتیمیسی خواوەند.
پڕۆژەی ئارتیمیس، لە ژێر کێبڕکێیەکی توندی چیندا بەردەوامە. کە چین ئاواتەخوازە تا ساڵی (٢٠٣٠) تیمێکی ئاسمانگەڕی چینی بۆ سەر مانگ بنێرێت.
گەشتی (ئارتیمیس ٣) گەشتێکی ئاسان نابێت. کەشتییە ئاسمانییەکە پێشتر هیچ کاتێک ئاسمانگەڕانی بە گەشتێکی ئەودیوی زەوی هەڵنەگرتووە و دەبێت لە دووری زیاتر (٣٨٤) هەزار کیلۆمەتر لە زەویەوە بگاتە مانگ. کە هەزار جار زیاترە لە بەرزیی وێستگەی بۆشایی ئاسمانی نێودەوڵەتی، کە لە بەرزی نزیکەی (٤٠٠) کیلۆمەتر بە دەوری زەویدا دەسووڕێتەوە. بەڵام ئەمریکا ئەزموونێکی سەرکەوتووی بۆ سەر مانگ هەیە. لە بەردەم ئیرادەیەکی بەهێز و بڕیارێکی تەکمەشدا، ئەستەم بوونی نییە.
(پێگی ویتسۆن) سەرۆکی پێشووی کەشتیوانی ناسا دەڵێت:"پێویستە هەموو کەسێک دەنیابێت لەوەی کە کاری خۆی بە باشی ئەنجام دەدات، ئەگەرنا لەکەوتەکانی دەتوانێت کوشندە بێت".
ئەمریکا هیوادارە پەرجوویەکی (موعجیزە) هاوشێوەی ئەو پەرجووە بەدەستبهێنێت، کە لە شەوی یەڵدای ساڵی (١٩٦٨)دا ئەنجامیدا، کاتێک ملیارێک کەس لە سەرانسەری جیهاندا، سەیری گەشتی ئاسمانییەکەیان کرد بۆ خولگەی مانگ. ئەوکاتە جیهان بەهۆی ململانێ و جەنگەکانەوە وێران بوو، کە دیارترینیان جەنگی ڤێتنام بوو.
ئەو ڕەنگە پرتەقاڵییە گەشەی، کە ئەندامانی تیمی ئارتیمیس

لەبەری دەکەن، تەنها هەڵبژاردنێکی جوانکاری نییە، بەڵکو رەنگێکی بە ئەنقەستە، کە ئاسوودەیی و کارایی و هەماسازی تێکەڵ دەکات.

(*) بۆ ئەم نووسینەم، سوود لە چەند سایتێکی ئینگلیزی وەرگرتووە.

خولی/ڕوانگەی هزرڤانان بۆ ئەدەب (Thinkers perspective on literature)

بریتیدەبێت لە چەندین وانە. یەکەم وانە بەم ناوەوە دەبێت:(هزر و ئەدەب)، بەهاوبەشی لەگەڵ (گەلەری ئارام) لە سلێمانی پێشکەشدەکرێت. سوپاس بۆ گەلەری ئارام و پێکەوەکارکردنمان…

بەگشتی لە خولی (تێڕوانینی بیرمەندان لەمەڕ ئەدەب) شاعیرە بووناوییەکان، رۆماننووسە هزرڤانەکان لەم خولە گفتوگۆدەکەین. ئەوە گفتوگۆدەکەین پێیدەگوترێ ئەدەب بەپێی بیرمەندان، ئەدەبێکی فەلسەفیی یان ئەو ئەدەبە(شیعر و رۆمانە) گفتوگۆدەکەین کە تەهزرین و تەفکرینی قوڵیی فەلسەفیی تیابەدیدەکرێت، کە بەشێک لەوانە ئەمانەدەبن: دولۆز و کافکا، میلان کۆندێرا و بیریاریی لە رۆماننووسیدا، کامۆ و فەلسەفە، ئامبێرتۆ ئێکۆ و هزراندنی رۆمان، پۆل سێلان و دێریدا، رێلکە/ تڕاکل/ هۆڵدەرلین وەک شاعیرەبیرمەند لەدیدی هایدیگەر، رەنێ شار شاعیری هزرڤان، مالارمێ و شیعرگەرایی، چاخی شاعیرانی بادیە وشاعیرە بووناوییەکان….هتد..
وانەی یەکەم رۆژی شەممە کات 5 ی ئێوارە، ڕێکەوتی 4/4/2026 لە گەلەری ئارام پێشکەشدەکرێت.

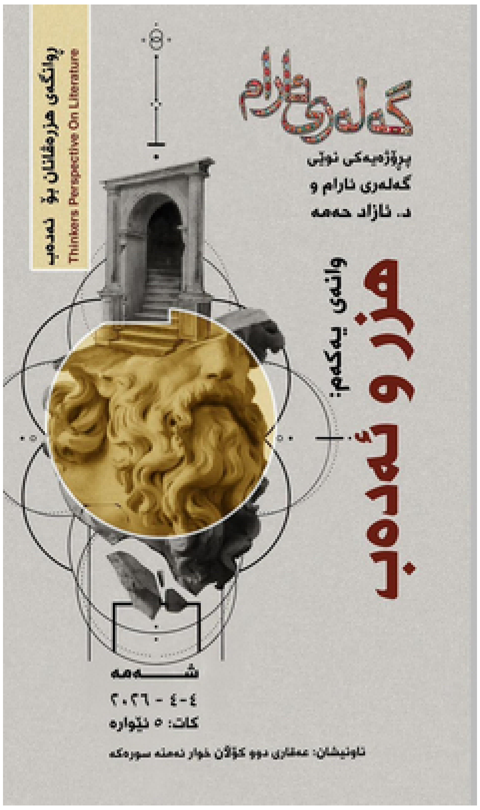

خۆڕسکیی بوون..شیعری شەهلا نوری

ئەگەر
گیانی شەهلا نەما…
ڕۆحم
بێدەنگ
دەچێتە ناو خاک،
بە نەمام و گیا
دەبێتەوە بە ژیانێکی تر…
دەریا
ناوم دەهێنێت
و هەور
بەسەرمدا دەبارێ…
تۆ–
ئەی یاری قارەمان–
لە نێوان ئاسمان و یادگاریدا
دەمێنیتەوە…

و من
هەشتا
لە ناو خاکدا
بە شوێنتدا دەگەڕێم...

شیعری شەهلا نوری